

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra občanského práva

Diplomová práce

POČÁTEK A KONEC PRÁVNÍ OSOBNOSTI

Andrea Čeloudová

Plzeň 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Andrea ČELODOVÁ**
Osobní číslo: **R16M0036P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Počátek a konec právní osobnosti**
Zadávající katedra: **Katedra občanského práva**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Vznik právní osobnosti – početí a narození
3. Postavení a ochrana člověka před narozením
4. Změny statusového postavení člověka během života
5. Zánik právní osobnosti – smrt, prohlášení za mrtvého
6. Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:
viz příloha

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Jindřich Psutka, Ph.D.**
Katedra občanského práva

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 20. července 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Počátek a konec právní osobnosti" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

Plzeň, únor 2021

Andrea Čeloudová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala JUDr. Jindřichu Psutkovi, Ph.D. za cenné a podnětné rady a připomínky, a také za ochotu a podporu při průběhu zpracování práce.

Seznam použitých zkratek

ABGB	Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie; Všeobecný občanský zákoník rakouský
EÚLP	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
LZPS	Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OSN	Organizace spojených národů
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
ZRP	Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů
ZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
TrZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Obsah

1	Úvod	1
2	Legální definice právní osobnosti	4
2.1	Pojem právní osobnost	4
2.2	Svéprávnost	7
2.3	Druhy osobnostních práv	11
2.3.1	Všeobecné osobnostní právo	11
2.3.2	Dílčí osobnostní práva	12
3	Vznik právní osobnosti	15
3.1	Početí	16
3.2	Narození	20
3.3	Pohled filozofický, etický, náboženský	22
4	Postavení a ochrana člověka před narozením	26
4.1	Nasciturus	27
4.1.1	Práva osobnostní	32
4.1.2	Práva majetková	33
4.2	Manipulace s lidskými zárodky	35
5	Změny statusového postavení člověka během života	38
5.1	Manželství	38
5.2	Změna pohlaví, jména, rodného čísla	40
5.3	Rodičovství	43
5.4	Změny související se svéprávností	49
6	Zánik právní osobnosti	53
6.1	Smrt	54
6.2	Prohlášení za mrtvého	55
6.3	Asistovaná sebevražda, Euthanasie	57
6.4	Ochrana osobnosti po smrti člověka	63
7	Závěr	68
8	Resumé	71
9	Seznam použitých zdrojů	72

1 Úvod

Tato diplomová práce se věnuje tématu právní osobnosti ale také jejím přesahům působení před počátkem, tj. právní postavení nascitura, vzniku právní osobnosti narozením i jejímu zániku a přesahům po smrti člověka, jakož i jistým změnám a zásahům do podstaty právní osobnosti, ať už se jedná o zásahy soudu, či odlišných právních skutečností.

Dotýká se ale také konce právní osobnosti, a to i v jiných specifitějších formách, než je smrt, a dalších situacích, kdy je do jisté míry právní osobnost omezena v tom smyslu, že nedosahuje standardní, zákonem přiznané ochrany, jako za trvání života osob. Práce dále vysvětluje základní pojmy týkající se problematiky, mimo jiné i to, jaký lze spatřovat rozdíl mezi právní osobností a svéprávností, který pro laika nemusí být vždy jasný.

U některých kapitol je také provedena komparace vymezených institutů dle zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, a nové právní úpravy, tj. občanský zákoník č. 89/2012 Sb., účinný od 1. 1. 2014. Pokud lze v daném tématu sledovat odlišnou právní úpravu občanského zákoníku a jiných zákonů, je zde cílem upozornit na odchylky či nedostatky té či oné zákonné úpravy, jakož i poukázat na úpravu jistých institutů na ústavní či evropské úrovni.

Tato práce z větší části sleduje problematiku právní osobnosti u fyzických osob, kdy je dle mého názoru úprava rozsáhlejší, potažmo i zajímavější a lze v ní spatřovat nepříliš upravené instituty a leckde jen velmi obecně související judikaturu.

Právnícké osoby, kterých se téma právní osobnosti rovněž týká, budou zmíněny v příslušných kapitolách spíše okrajově, nicméně i tak je třeba se na toto téma zaměřit a vymezit jisté odchylky mezi instituty dopadající jak na osoby fyzické, tak na osoby právnícké.

Mimo jiné se také v určitých částech práce poukazuje na právní úpravu a judikaturu sousedních států (zejm. německou), která se v jistých otázkách mírně odlišuje, nebo i právní úpravu České republiky částečně přesahuje.

První kapitola se zabývá vymezením základních pojmů, tj. právní osobnost a svéprávnost a rozdíl mezi těmito dvěma instituty, a mimo to také porovnám jednotlivá osobnostní práva, která se tohoto tématu bezesporu dotýkají. U většiny podkapitol zahrnu také porovnání se starší úpravou či vymezením z pohledu jiných právních předpisů než z pohledu občanského zákoníku.

Druhá kapitola popisuje vznik právní osobnosti, ke kterému dochází narozením, ale pro úplnost je třeba také zmínit časový úsek od početí po narození a jak se jednotlivé názory, kdy právní osobnost člověka skutečně vzniká, napříč obory liší. Zmíním tedy také nástin problematiky z pohledu filozofie, etiky či náboženství.

Základním pilířem třetí kapitoly je především problematika osobnosti a práv člověka počatého, ale dosud nenarozeného – nascitura. Tato část práce tak odpoví na otázku, kdy jsou nasciturovi jaká práva přiznána a jak tato práva změní, pokud nasciturus nedospěje až do okamžiku narození. Tuto část proto doplní zmínka o manipulaci s lidskými zárodky a dále pak vymezení ochrany osobnosti před narozením.

Čtvrtá kapitola vymezí obsah statusových změn v postavení člověka během života, a to od standartních, dotýkajících se většiny společnosti, jako je manželství a rodičovství, po ty méně časté od změny jména, příjmení či rodného čísla.

V poslední kapitole týkající se právní osobnosti, tedy jejího zániku, se zaměřím na určení okamžiku jejího zániku – smrti, ale také přesahu do postmortální ochrany osobnosti a nároků a práv k problematice se vztahujícímu. Kromě smrti je třeba zmínit také situace okolo zániku nejasné, a to prohlášení člověka za mrtvého soudem.

K nejkontroverznější problematice kapitoly a možná také celé práce patří téma euthanasie a asistované sebevraždy, tedy konce právní osobnosti, o kterém by mohl každý rozhodnout samostatně v situacích striktně vymezených a upravených zákonem, ale, bohužel, tyto instituty nejsou v českém právu dosud zakotveny, tudíž je jejich provedení, ač na žádost, nelegální, konkrétně by takové jednání bylo hodnoceno jako trestný čin.

Na závěr je mým cílem zodpovědět otázky, zda právní osobnost od svého počátku do svého zániku požívá stejnou právní ochranu, potažmo nároky přiznané a vymahatelné právem, jako přesahy působení právní osobnosti mimo tento časově vymezený úsek a s tím související otázka aktivní legitimace „jiných osob“ při uplatnění nároků z právní osobnosti pramenících. A dále také shrnout jednotlivé následky, ke kterým jsem v průběhu zpracovávání své práce dospěla.

Finálně také porovnáám danou problematiku napříč právní úpravou i mezi mimoprávními obory navzájem. Z důvodu rozsáhlé kontradiktornosti tématu, tj. existence právní osobnosti a její přesahy před narození a tudíž i po smrti člověka, závěrem zmíním také svůj názor na „práva“ nenarozeného dítěte, která se liší v průběhu jeho vývoje od početí po narození, ačkoliv mluvíme stále o stejném

(snad) subjektu práv, který je hoden ochrany nehledě na různost názorů o okamžiku počátku lidského života. Ač se tvrzení v právních i v ostatních mimoprávních oborech, tedy ve vědeckých i nevědeckých, značně rozchází, je třeba na tuto problematiku poukázat a odhalit její slabá, dosud zákony ani judikaturou neupravovaná místa.

Z důvodu velkého rozsahu a náročnosti tématu nebude mým cílem učinit závěr, ke kterému odborníci dosud nedošli, ale spíše poukázat na „nedostatečnou“ úpravu jednotlivých časových úseků v životě člověka – a tedy nastínit tuto problematiku v komplexním pojetí vzhledem k možnému rozsahu diplomové práce tak, aby čtenář získal náhled na úpravu této problematiky napříč právní i neprávní literaturou a mohl si sám udělat názor na současnou hodnotu pojmu přesahů právní osobnosti člověka.

Po dohodě s vedoucím práce byly provedeny některé změny v původně zamýšleném rozvržení práce.

2 Legální definice právní osobnosti

„Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.“¹

Tuto legislativně technickou zkratku zavedl zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“) jako zákonnou definici právní osobnosti ve svém §15 odst. 1.

Ustanovení § 17 odst. 1 občanského zákoníku poté stanoví, že *„práva může mít [...] jen osoba. Povinnost lze uložit jen osobě [...]“*, přičemž § 18 občanského zákoníku dále stanoví, že osoba je buď fyzická, nebo právnická. Z výše podaného je tedy zřejmé, že subjektem práv a právních povinností může být pouze fyzická či právnická osoba.

Daný pojem vyjadřuje schopnost či způsobilost fyzické i právnické osoby být subjektem právních vztahů, tj. být osobou oprávněnou ze subjektivních práv.

Dřívější úprava zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, pojem právní osobnosti nezná, namísto toho užívá pojem „právní způsobilost“, tedy „způsobilost mít práva a povinnosti“.

Rozdíl mezi těmito dvěma definicemi je proto pouze terminologický, obsahově však tato práva byla i stále jsou neomezená i neomezitelná.

Současný občanský zákoník stanoví, že právní osobnosti se nelze vzdát, a to ani částečně. Pokud by však osoba toto ustanovení nerespektovala a prohlásila, že se své právní osobnosti buď zcela, nebo v konkrétně vymezeném rozsahu vzdává, pak je takové její jednání pouhým jednáním zdánlivým, tj. neexistentním, neboť občanský zákoník výslovně stanoví, že se k takovému jednání osoby nepřihlíží.

2.1 Pojem právní osobnost

Právní osobnost je však kromě výše zmíněné platné definice z občanského zákoníku zakotvena také na úrovni ústavní, kdy způsobilost každého mít práva a povinnosti upravuje čl. 5 Listiny základních práv a svobod (dále jen „LZPS“). Každému člověku je tak na ústavní úrovni zaručeno, aby byl člověkem i z právního pohledu, a aby veřejná moc neměla možnost právní osobnost kohokoliv neuznat².

¹ § 15 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění od 1. ledna 2014 (dále jen „občanský zákoník“)

² Husseiní, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s., s. 199 - 206

Na téže úrovni spatřujeme ochranu právní osobnosti i v čl. 16 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který říká, že „každý má právo na to, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost“³.

A nelze opomenout ani Úmluvu OSN o právech osob se zdravotním postižením, která ve svém čl. 12 hovoří o rovnosti před zákonem pro osoby s hendikepem, kdy se této rovnosti lze domáhat u jakéhokoliv smluvního státu Úmluvy. Jako příklad lze uvést rovnost v právu majetkovém – dědění či vlastnění, nebo v právu na spravování svých finančních záležitostí.

Je třeba poukázat na to, že na ústavní úrovni této úpravy se daná problematika dotýká jen osob fyzických, jelikož ty nejsou, na rozdíl od osob právnických, závislé na existenci státu, stát je nezřizuje, ani jim právní osobnost nepřiznává. Toto zakotvení právní osobnosti pro fyzické osoby, které tvoří jeden ze základních pilířů právního státu a demokracie, na ústavní i mezinárodní úrovni, však nebylo vždy tak samozřejmé. Například v římském právu nebyl každý ze zákona nadaný právní subjektivitou, proto se také otroci považovali spíše za objekt práv a disponovalo se s nimi jako s věcí. To lze demonstrovat na příkladu, kdy kupec mohl do šesti měsíců otroka reklamovat, pokud se na něm „projevila“ skrytá vada⁴.

Přiznání právní subjektivity právnické osobě potom vychází z teorie fikce nejznámějšího představitele historické právní školy, Friedricha von Savigny, která zjednodušeně řečeno konstatuje, že „*právnická osoba není způsobilá k vlastnímu právnímu jednání, neboť sama o sobě neexistuje, a tedy ani nemá vlastní rozum a vůli*“⁵. Proto je dle teorie fikce třeba, aby za právnickou osobu projevil vůli člověk, jehož jednání se přičte osobě právnické. Ta potom vznikne, potažmo i její právní osobnost, dnem zápisu do veřejného rejstříku, případně dnem nabytí účinnosti zákona, na jehož základě byla zřízena, nestanoví-li zákon den pozdější⁶.

K zániku právní osobnosti právnické osoby dochází buď dnem výmazu z veřejného rejstříku, nepodléhá-li takovému zápisu, potom bude rozhodný den skončení její likvidace.

³ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech ze dne 23. března 1976, zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 120/176 Sb. In: Beck-online [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 16. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=onrf6mjzg43f6mjsgaxgi2brfuya>

⁴ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. Římské právo. 2., dopl. a přeprac. vyd., V nakl. Beck 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 55

⁵ SAVIGNY, Friedrich Carl a HEUSER, Otto Ludwig. System des heutigen römischen Rechts. 1. Praha: Nabu Press, 2012. ISBN 127840676X.

⁶ § 126 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Lze tedy konstatovat, že občanský zákoník v tomto směru působí více antropocentricky a v nemalém rozsahu upřednostňuje a zároveň odlišuje člověka od právnických osob.

Právní osobnost lze rozdělit do dvou statusových složek, kdy první, status pasivní, charakterizující právní postavení osoby, je předpokladem, že se osoba bude soukromoprávních vztahů účastnit, a to buď aktivně nebo pasivně. Pasivní status tedy zahrnuje jak soubor základních práv a svobod, shodných pro každého člověka, kdy jedinou podmínkou je jeho právní existence, tak i způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti⁷. Druhá složka, status aktivní, lze popsat jako způsobilosti potřebné k aktivní účasti na soukromoprávních vztazích, tj. svéprávnost (viz níže) a způsobilost k protiprávním úkonům, kdy je třeba za škodlivé jednání učiněné v rozporu s právním řádem nést následky.

Odlišení těchto dvou složek je potřebné například z důvodu, kdy pro určitou osobu nebude možné v plném rozsahu chránit svá práva, ať už pro mentální retardaci, nebo z jiného obdobného důvodu a proto bude třeba, aby byl tento nedostatek ochrany vyřešen pomocí zástupce, nejčastěji zákonného zástupce. I na tomto příkladu lze shledat, že nositelem právní osobnosti je každý člověk a není připuštěna žádná forma diskriminace, ať již z pohledu rasy, náboženství, či jiné orientace, a nelze se ohlížet ani na rozdíly v inteligenci a mentálním zdraví.

Nezadatelnost a nezcizitelnost právní osobnosti plynoucí z § 16 občanského zákoníku spadá spolu se základními přirozenými právy do sféry preprávní svobody osoby, kdy je tato charakterizována jako „imanentní atribut osoby tvořící předpoklady její právní existence a funkce“. Není tak jiné možnosti než právní osobnosti poskytovat právní ochranu, a to před okolím i před sebou samým. Ochrana společnosti je v tomto případě sekundární a nelze ji upřednostnit⁸.

Situace neoprávněné dispozice s právní osobností poté vyvolává sankci ve formě nicotnosti jednání, kdy se k takovému jednání nepřihlíží.

2.2 Svěprávnost

„Svěprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).“ Takto definuje pojem svéprávnost platný občanský zákoník ve svém druhém odstavci § 15. Tento pojem

⁷ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s, s. 129 - 139

⁸ Tamtéž, s. 139 - 143

Lze přičítat pouze osobám fyzickým, a to z důvodu nutnosti naplnění dvou složek jednání – volní a rozumové.

Právní osoba naopak tyto obě tyto složky postrádá, jelikož jednání je možné jen v zastoupení konkrétní osobou.

Aby jednání mohlo být přičitatelné, je nutné kumulativně naplnit obsah obou výše zmíněných složek, tj. schopnost posoudit své jednání a schopnost ovládnout své jednání.

Úpravu svéprávnosti lze stejně jako úpravu právní osobnosti nalézt i na rovině ústavní, konkrétně v čl. 5 Listiny základních práv a svobod, která sice zaručuje způsobilost každého mít práva, ovšem judikatura k tomuto případu dovodila jisté ústavní požadavky pro svéprávnost člověka, a to proto, že svéprávnost nelze od právní osobnosti zcela oddělovat, jak dovodil také Ústavní soud ve svém nálezu⁹. Rozdíl lze však spatřovat v tom, že svéprávnost již nepojímá všestranných garancí plynoucích z článku 5 Listiny základních práv a svobod, lze tedy hovořit o složce omezené¹⁰.

Jistá omezení svéprávnosti, ač jsou zcela zákonná, zasahují například do roviny zletilosti, duševního zdraví, resp. duševního postižení, které občanský zákoník označuje přímo za „poruchu“ (například v § 57 a násl. či § 581 NOZ), nebo může být o takovém omezení rozhodnuto soudem. O těchto omezeních bude konkrétněji pojednáno níže.

Existenci předpokladů pro omezení svéprávnosti vždy soud zkoumá individuálně pro konkrétního člověka. Každý člověk je jedinečný, proto je třeba zkoumat jeho osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry ze široka.

Omezit svéprávnost lze v případě, kdy to vyžaduje zájem omezovaného člověka, tzn., že k zájmu jiných osob se nepřihlíží¹¹. Před rozhodnutím soudu je také třeba naplnit podmínku zhlédnutí člověka, bez které by nemohlo k omezení svéprávnosti dojít z důvodu, že se jedná o velmi závažný zásah do svobody člověka a proto nelze rozhodnout dle vlastního uvážení soudu bez osobního kontaktu a podkladů ve spisovém materiálu. V neposlední řadě je třeba zkoumat rozsah a stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti¹².

⁹ Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. VI. ÚS 412/04 [pozn. red.: správně IV. ÚS 412/04]

¹⁰ Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s., s. 199 - 206

¹¹ NS 30 Cdo 2158/2010 (Výběr NS 5542/2011)

¹² Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 273 - 281

Cílem však není primárně jedince na svéprávnosti omezit, ale vyhledat možnosti pro uložení méně omezujícího opatření – k tomu může výrazně dopomoci test proporcionality, který zodpoví otázku vhodnosti toho či druhého opatření¹³.

Obecně je dosažení plné svéprávnosti vázáno na 18. rok života, kdy se osoba stává zletilou. Svěprávnost však lze do jisté míry nabývat postupně, právě na základě vývoje rozumové a volní vyspělosti každého jedince.

Kromě nabytí plné svéprávnosti dosažením zletilosti upravuje občanský zákoník i možnost tzv. emancipace, tedy přiznání svéprávnosti¹⁴, kdy na návrh nezletilého, který dosáhl šestnácti let a je schopen uživit sám sebe, obstarat si své záležitosti a k tomuto dal souhlas jeho zákonný zástupce, soud nezletilému svéprávnost přizná.

Emancipace má v právu své místo již od dob římské právní úpravy, která zakotvovala tradiční institut *venia aetatis*, který umožňoval nezletilému zbavit se určitých omezení v právním jednání¹⁵. Emancipací tedy i dnes nezletilý před nabytím zletilosti nabývá plnou svéprávnost.

Výjimkou z pravidla může být i situace, kdy soud i bez splnění všech výše zmíněných podmínek nezletilému svéprávnost přizná - nejčastěji z důvodu nesplnění podmínky udělení souhlasu zákonného zástupce. Pokud však nebude naplněna podmínka věku, či osvědčení o schopnosti sám se živit, soud má stále možnost takovou výjimku udělit¹⁶.

Druhou možností nabytí svéprávnosti před dosažením zletilosti je uzavření manželství. Stejně jako v případě emancipace se tak může stát pouze po soudním povolení uzavřít manželství. Děje se tak u nezletilého, který dosáhl věk 16 let (§ 672 odst. 2 NOZ). Při dosažení požadovaného věku je potom rozhodným okamžikem půlnoc, tj. 0:00 hodin v den narozenin, jak judikoval NS ve svém rozsudku č. 30/1988 v souvislosti s dovršením zletilosti - „*občan dovršuje osmnáct let věku počátkem (v 00.00 hodin) toho dne, kterým svým číslem a měsícem odpovídá dni, kdy se před osmnácti lety*“.

Okamžikem nabytí plné svéprávnosti je učinění souhlasného projevu muže a ženy o vstupu do manželství, kdy se tato ani z důvodu zániku manželství neztrácí.

¹³ nález ÚS - IV. ÚS 412/04

¹⁴ § 37 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C.H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN isbn80-7179-031-1, str. 77

¹⁶ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 213 - 217

Zmínit je také třeba nemožnost se svéprávnosti vzdát, jelikož zákon přímo vylučuje možnost učinit si v tomto směru úpravu od zákona odchýlnou¹⁷.

Takové jednání by směřovalo k zdánlivosti právního jednání, jak upravuje § 16 občanského zákoníku. Institut úplného zbavení svéprávnosti ale nebyl v minulosti pro české právo cizí (tento institut lze nalézt např. v § 10 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník), a tak až pod vlivem judikatury Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) byl z aktuální právní úpravy vypuštěn, a tedy možnost úplného zbavení svéprávnosti zcela odpadla.

Dle mého názoru se tak událo převážně k tíži soudů, pro které jistě bylo jednodušší osobu svéprávnosti přímo zbavit, než široce a mnohdy zdlouhavě zkoumat podmínky pro kritéria omezení svéprávnosti spolu s vymezením rozhodného rozsahu svéprávnosti u každého jednotlivce individuálně. Tento názor lze opřít o fakt vyplývající z článku „Svéprávnost a její omezení, neplatnost právního jednání“ z lékařského časopisu *Psychiatrie v praxi*¹⁸, který hovoří v číslech konkrétně o 26 520 osobách zbavených v roce 2011 v České republice způsobilosti k právním úkonům. Omezeno bylo ale v témž roce „pouze“ 5 741 osob.

K nadužívání institutu zbavení svéprávnosti se ve svém nálezu IV. ÚS 3102/08 vyjádřil také Ústavní soud, který konstatoval, že *„Při rozhodování o zbavení či omezení způsobilosti fyzické osoby k právním úkonům jsou obecné soudy povinny zvláště posuzovat i to, zda je konkrétní osoba schopna porozumět smyslu, účelu a důsledkům voleb; své rozhodnutí v této věci pak musejí řádně odůvodnit.“* Tento výrok nabyl významné precedenční závaznosti pro další rozhodování soudů.

Omezit svéprávnost potom lze jen v situaci, kdy člověk není způsobilý ke všem právním jednáním a vždy tak smí učinit jedině soud.

Dle § 55 odst. 1 NOZ k omezení svéprávnosti lze přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáváním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Ve všech ostatních oblastech, kde k omezení svéprávnosti nedošlo, nemůže být jednání stíženo neplatností.

Zákon pamatuje i na situaci, kdy osoba, například v počátcích chronického, progresivního duševního onemocnění, projeví zájem učinit předběžné prohlášení o úpravě svých budoucích záležitostí pro případ, že by již nebyla schopna právně

¹⁷ § 1 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁸ *Psychiatrie pro praxi*. *Psychiatrie pro praxi* [online]. 2014; 15(2), 87-90 [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: <https://www.psychiatriepropraxi.cz/magno/psy/2014/mn2.php>

jednat. Pro takové situace určí svého zástupce a učiní prohlášení o pokynech k zastupování.

Cílem zákona však není nabídnout několik různých institutů napomáhajících v případech, kdy dojde k omezení svéprávnosti, nýbrž častým omezením svéprávnosti předcházet či takové případy alespoň minimalizovat. Z toho důvodu § 46 NOZ umožňuje uzavřít smlouvu o nápomoci, kterou schvaluje soud a která zaručuje podporovanému stíženému duševní poruchou nápomoc podpůrce při rozhodování, takže k omezení svéprávnosti v mnoha „hraničních případech“ dojít nemusí.

Obdobně jako u nápomoci je pro osobu stíženou duševní poruchou možnost nechat se zastoupit členem domácnosti. Děje se tak v případech, kdy osoba nemá možnost sama právně jednat a nemá ani jiného právního zástupce. Členem domácnosti může být jeho potomek, předek, sourozenec, manžel nebo partner, nebo osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky¹⁹. I v tomto případě je potřeba aby o vzniku zastoupení rozhodl soud.

Žádný z těchto institutů působících jako podpůrná opatření při narušení schopnosti právně jednat v předchozí právní úpravě zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, nenalezneme.

2.3 Druhy osobnostních práv

S právní osobností člověka jsou neoddělitelně spojena přirozená práva. Přirozená práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát²⁰. Toto zakotvoval ve svém § 16 také ABGB, který uvádí, že: „*Každý člověk má vrozená, již rozumem poznatelná práva a nutno jej tudíž považovat za osobu.*“ Nově se tedy kromě rozumového poznání přihlíží také k morálnímu citění, což představuje důraz na autonomii vůle člověka a důstojnost člověka. Rozum bez citu by vedl k formalismu, cit bez rozumu k nespoutanému subjektivismu.²¹

¹⁹ § 49 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

²⁰ § 19 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

²¹ MELZER, Filip. Občanský zákoník: velký komentář. Praha: Leges, 2013-. Komentátor. ISBN 978-80-87576-73-1, (k § 19 odst. 1 občanského zákoníku)

Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy.

2.3.1 Všeobecné osobnostní právo

Všeobecným osobnostním právem, neboli právem na ochranu osobnosti, je zabezpečována fyzickým osobám ochrana v rámci jejich integrity a svobodného rozvoje. I v tomto případě je vhodné upozornit na zřetelný antropocentrický charakter, jak již bylo avizováno u problematiky právní osobnosti fyzických osob. Všeobecná osobnostní práva lze popsat jako práva nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná. Mezi základní znaky těchto práv patří jejich osobní, tj. nemajetkový charakter, tato práva náleží individuálně každé fyzické osobě a působí erga omnes, proti všem – lze je tedy uplatnit vůči každému. Jedná se tedy o právo absolutní právní povahy, tzn., že nikdo nemusí být přesně jmenován či definován a absolutní práva lze chránit žalobami věcnými (actio in rem). Tato práva navíc nepodléhají promlčení ani prekluzi.

Tomuto všeobecnému osobnostnímu právu je věnována pozornost nejen v právní úpravě občanského zákoníku, nýbrž také v Ústavě ČR (čl. 1 a čl. 3 – čl. 8) a Listině základních práv a svobod (čl. 11 – čl. 14), které stanovují toto právo jedním ze základních lidských práv působící pro společnost jako jistá regulativní idea²². Ústavní a zákonné zakotvení všeobecných osobnostních práv lze tedy mimo Ústavy ČR a Listiny ZPS nalézt také v mezinárodních smlouvách, konkrétně jde o smlouvy dle čl. 10 Ústavy, a to např. Úmluva o právech dítěte, Evropská Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislostech s aplikací biologie a medicíny, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a Všeobecná deklarace lidských práv.

Na zákonné úrovni poté kromě platného občanského zákoníku (tj. § 11 a násl.) třeba zmínit např. zákon č. 285/2002 Sb., transplantační zákon; zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů; zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů (konkrétně § 21 a násl.); a dále např. ustanovení § 113a občanského soudního řádu atd.

²² Jiří Švestka, Jiří Spáčil, Marta Škárová, Milan Hulmák a kolektiv Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, 2321 s

2.3.2 Dílčí osobnostní práva

Dílčí osobnostní práva poté chrání individuálně hodnoty osobnosti – fyzických i psychických a sociálních. Přesného demonstrativního výčtu dílčích osobnostních práv se není možné dopátrat, ani není možné katalog osobnostních práv vytvořit - a to např. z důvodu potřeby ochrany nových institutů v průběhu vývoje společnosti, kdy jako příklad lze uvést právo na důvěrnost osobních údajů fyzických osob, které ještě v první polovině 20. století nepožívalo právní ochrany, jelikož tato práva se v čase mění a obecně se stále rozšiřují.

Z nejdůležitějších dílčích osobnostních práv je možno zmínit:

Právo na ochranu života a zdraví, které zakotvuje Listina ZPS ve svém čl. 6, je právem absolutním, z čehož vyplývá povinnost ostatních osob zdržet se zásahů do zdraví jiného člověka. Ústavní soud toto právo označil za právo nejvyšší²³. Jedná se o elementární právo člověka, které chrání jeho existenci a je předpokladem k využívání všech ostatních lidských práv²⁴. Platí proto, že nikdo nesmí zasáhnout do celistvosti člověka jak v jeho tělesné, tak duševní stránce.

Právo na ochranu občanské cti a lidské důstojnosti, čl. 10 Listiny ZPS tvoří spolu s články 7, 8, 12, 13 komplementární ochranu práva na soukromí. Právo na ochranu důstojnosti člověka je navíc zásadou, na níž spočívá soukromé právo²⁵.

Právo na ochranu jména a příjmení zahrnuje a rozlišuje, dle občanského zákoníku, jméno člověka, skládající se z osobního jména, příjmení a dalších součástí jména z hlediska matričního pořádku, ale také jiné soukromé označení, tzv. pseudonym. Vejde-li pseudonym ve známost, požívá stejné ochrany jako jméno²⁶. Poškozená osoba se smí dovolávat náhrady nemajetkové újmy, ať už formou peněžní, či formou omluvy a za jistých okolností se může těchto práv dovolávat také manžel či partner, nebo předem a potomek poškozeného.

Právo na ochranu soukromí, dle čl. 8 EÚLP, má každý a státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat. Toto právo není absolutní a může být tedy omezeno, nicméně je nutné šetřit smysl a podstatu tohoto práva a omezení zneužívat k jiným účelům²⁷.

²³ I. ÚS 1565/14

²⁴ Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s., s. 206 - 224

²⁵ § 3 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

²⁶ § 79 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

²⁷ II. ÚS 2843/18

Právo osobní svobody, zakotveno v čl. 8 Listiny ZPS, je právem, které chrání osobní bezpečnost jednotlivce a dle judikatury ÚS představuje jednu z nejdůležitějších hodnot demokratického právního státu²⁸.

Právo svobody pohybu a pobytu, které pro specifické situace zahrnuje také zákaz nucení občanů k opuštění vlasti, ve vyhrazených případech umožňuje vyhoštění cizinců, pro občany ČR umožňuje svobodný vstup na území ČR, či právo svobodně opustit území ČR²⁹.

Právo na ochranu podoby souvisí se zachycováním podoby člověka. Toto je možné činit jen s jeho svolením³⁰. Poskytnutý souhlas lze kdykoliv odvolat a oprávněný má také právo domáhat se náhrady majetkové škody. Předmětem práva na podobu je identifikovatelná podoba člověka jako jedna z významných hodnot osobnosti jednotlivce³¹.

Právo na příznivé životní prostředí, kdy tzv. Stockholmská deklarace (1972) ve svém čl. 1 stanoví: „Člověk má základní právo na svobodu, rovnost a adekvátní podmínky pro život v prostředí takové kvality, která umožňuje důstojný a spokojený život, ale nese také odpovědnost chránit a zlepšovat životní prostředí pro současné i budoucí generace.“

Jedná se tedy o právo absolutní a je povinností každého zdržet se zasahování do životního prostředí jiného člověka, tj. k zásahům do jeho zdraví důsledkem zhoršení kvality životního prostředí³².

K této kapitole je ještě nutné zmínit problematiku právnických osob a prostředků sloužících k jejich ochraně. Chránit je u právnických osob třeba zejména dobrou pověst a název³³ a v neposlední řadě také ochrana obchodní firmy³⁴.

Ochrana osobnostních práv právnické osoby je vyžadována alespoň z části podobně, jako se chrání osobnost člověka. Předmět ochrany se však u fyzických a právnických osob velmi odlišuje, a to zejména předmětem právní ochrany, kdy právnická osoba nemá osobnost jako fyzická osoba, tzn. složku psychologickou a biologickou (také vědní a volní), naopak právnická osoba je ovlivněna teorií fikce, která již byla popsána výše.

²⁸ II. ÚS 1260/17, bod 15, I. ÚS 3326/13, bod 35

²⁹ Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s, s. 453 - 464

³⁰ § 84 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

³¹ srov. rozsudek NS 30 Cdo 936/2005

³² Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654), 1. vydání, 2014, s. 545 – 550

³³ § 135 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

³⁴ § 423 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Dalším rozdílem je také hledisko terminologické, kdy se v případě právnické osoby nevyužije pojmu „ochrana osobnosti“ ale o „právech spojených s právní osobností právnické osoby“³⁵.

„Obecně se přijímá, že právnické osoby mohou požívat osobních práv, která se slučují s jejich podstatou nebo na ně samozřejmě dopadají... Jsou jimi práva na pověst, soukromí a identitu, jejichž předmět může být dotčen i bez způsobení imateriální újmy člověku, což je případ právnických osob.“³⁶

3 Vznik právní osobnosti

„Člověk má právní osobnost od narození až do smrti.“ Takto hovoří o vzniku právní osobnosti občanský zákoník ve svém § 23. Vznik právní osobnosti se tedy v plném rozsahu váže na narození, kdy se člověk stává nositelem práv a povinností. Nutnou podmínkou je, že se člověk musí narodit živý³⁷.

Ústavní zakotvení právní subjektivity lze nalézt také v čl. 5 Listiny ZPS, který zakládá způsobilost každého mít práva, a lze tedy konstatovat, že vznik právní osobnosti je reflektován ústavněprávními rozměry. Ujednání, které by se ve své

³⁵ Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 120.

³⁶ Právní rozhledy 13-14/2016, s. 457

³⁷ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s.

podstatě od postavení právní osobnosti lišilo, by potom znamenalo rozpor s veřejným pořádkem³⁸.

Občanský zákoník č. 40/1964 Sb., platný do účinnosti nového občanského zákoníku, hovoří o vzniku právní osobnosti rozsáhleji, neboť stanovuje ochranu i pro počaté dítě – „*Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.*“³⁹ Důsledkem toho je, že právní osobnost náleží všem, a to bez zřetele k majetkovým poměrům, barvě pleti, pohlaví, původu, či jinému postavení a vyznání.

Pro úplnost tématu diplomové práce je nutné zmínit také vznik právní osobnosti právnické osoby. Dle § 118 má „*právnická osoba právní osobnost od svého vzniku do svého zániku.*“ Právní osobnost tedy vzniká (a zaniká) spolu s právnickou osobou, tj. tedy dnem jejího zápisu do obchodního či jiného veřejného rejstříku. Dle současné úpravy v občanském zákoníku se rozsah právní osobnosti právnických osob může uchýlit dvěma směry. Prvním je stanovisko, kdy právnická osoba má právní osobnost jen v tom rozsahu, v jakém se práva a povinnosti slučují s její právní povahou – statusová práva. Z těchto lze zmínit právo na ochranu dobré pověsti, názvu a soukromí⁴⁰. Druhým stanoviskem je, že předmět činnosti právnické osoby nikterak neovlivňuje její právní osobnost, tzn., že práva a povinnosti má bez zřetele na předmět své činnosti⁴¹. Občanský zákoník však v této oblasti se sebou ne vždy souhlasí, neboť je zde možné nalézt jak odmítnutí konceptu speciální právní subjektivity právnických osob, tak i hlavní myšlenku občanského zákoníku, která obsahuje pojetí právnických osob jako pomocných právních konstrukcí⁴², což je také jeden z pojmových znaků právnických osob.

Diplomová práce se však ve svých následujících kapitolách bude zabývat především o problematiku postavení právní osobnosti fyzických osob, jak již bylo avizováno v úvodu práce.

³⁸ Melzer in MELZER, Filip a kol. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1-117. Praha: Leges, 2013, § 15, m. č. 3.).

³⁹ § 7 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění od 01.04.1964

⁴⁰ § 135 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁴¹ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 153 - 168

⁴² Tamtéž

3.1 Početí

Vázat vznik právní osobnosti člověka k okamžiku narození však není jedinou možností. Vznik právní osobnosti člověka lze též zakotvit k okamžiku početí, jak činí například maďarský občanský zákoník, podle jehož § 2.2 odst. 1 má člověk právní osobnost již od početí, za předpokladu, že se narodí živý. I podle občanského zákoníku z roku 1964 a jeho § 7 bylo možné dovozovat vznik právní osobnosti od početí. Konkrétně to stanoví jeho druhá věta: „*Tuto způsobilost (pozn. mít práva a povinnosti) má i počaté dítě, narodí-li se živé.*“

Jediné místo, kde se platný zákonný právní předpis zmiňuje o početí, které musí narození, tj. vzniku právní osobnosti, bezesporu předcházet, je § 25 občanského zákoníku. „*Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.*“

Ve druhé větě ustanovení je úmyslně uplatněna fikce, neboť, jak bude zmíněno níže, je tento úsek „existence člověka“ velmi problematicky vymezitelný co se práv a ochrany týče, a mnohé právní i neprávní obory spatřují potřebnou ochranu a nabytí práv v různých okamžicích vývoje člověka, potažmo plodu/embrya.

Třetí věta ustanovení zakotvuje vyvratitelnou právní domněnku – „narodí-li se (dítě) živé..“, která plní důležitou úlohu ohledně situace, zda budou práva pro nenarozené dítě nabývána ex nunc, tedy od početí, nebo ex tunc – až po narození. Subjektem práv – osobnostní i majetkové povahy - je tedy nenarozené dítě právě od okamžiku početí.⁴³

Početí neboli koncepci, lze charakterizovat jako oplodnění lidského vajíčka. K tomu dochází po proniknutí spermie do zralého vajíčka, které se následně dělí a dochází tak k vývoji lidského plodu.

Ačkoliv Listina ZPS ve svém článku 6 hovoří o tom, že lidský život je hoděn ochrany již před narozením, běžné zákony, jakož i občanský zákoník stanoví základní rozdíly mezi ochranou lidského života – ta je přípustná již před narozením, a právem na život před a po narození. Rozhodné je tak určit příslušný okamžik vzniku práva na život a člověka jako takového. To se ovšem dosud napříč právními obory určit nepodařilo, a tak je rozhodný okamžik ponechán někde mezi početím a

⁴³ K tomu srov. zakotvení právního statusu nascitura v dnes již neplatném ust. § 7 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění do 31. 12. 2013: „Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti vzniká narozením. Tuto způsobilost má i počaté dítě, narodí-li se živé.“

narozením, přičemž ochrana spolu s vývojem postupně sílí, což lze spatřovat např. i v zákoně o umělém přerušení těhotenství⁴⁴.

Na jeho základě může žena za pomoci lékaře uměle přerušit své těhotenství, „*jestliže o to písemně požádá, nepřesahuje-li těhotenství 12 týdnů a nebrání-li tomu její zdravotní důvody*“⁴⁵. Po 12. týdnu těhotenství jej lze s lékařskou pomocí přerušit pouze ze zdravotních důvodů⁴⁶. Nelze přehlédnout, že se zde projevuje postupně rostoucí rozsah a síla ochrany v souvislosti s progresivitou těhotenství, kdy se plod stále více blíží k okamžiku narození a každým dnem vzrůstá pravděpodobnost přežití plodu.

Kanonické právo je poté výjimkou z pravidla, jelikož přiznává právo na život člověka od jeho početí a každá snaha o zásah do takového života či jeho zničení je jednoznačně protiprávní. Zastáncem této teorie je také americký senátor Marco Rubio, který tvrdí, že: „*Věda rozhodla, že lidský život začíná při početí. Co jiného by to bylo? Nemůže se to změnit ve zvíře. Nemůže se to proměnit v osla. Jedinou věcí, kterou se to může stát, je lidská bytost.*“ S jeho tvrzením ovšem vzápětí vyjádřil v časopise Forbes nesouhlas Arthur Caplan, šéf medicínské etiky na Langone Medical Center při newyorské univerzitě⁴⁷.

Nejen právo, ale i jiné mimoprávní obory se zabývají problematikou vzniku života a jedním z významných nejen pro komparaci s právem je pohled medicínský. Potřebné je zmínit, že ani tak se právní a medicínské vymezení vzniku života v mnohém neseťkává.

Lékař a etik, Jaromír Matějka, z Ústavu etiky 3. Lékařské fakulty Univerzity Karlovy se také zabýval vymezením počátku lidského života, kdy tento vymezil jako spojení vajíčka a spermie. Počátek lidského života však ani z lékařského hlediska nelze ztotožnit s chápáním lidské osoby a proto splynutí spermie s vajíčkem není možné považovat za okamžik přiznání lidských práv, tj. především práva na život.

Neurobioložka Maureen L. Condit z utažské lékařské fakulty naopak na základě svých vědeckých podkladů zastává názor, že lidský život začíná početím a definuje i přesný okamžik, kdy k tomuto dochází: „*Když vycházíme z vědeckého popisu*

⁴⁴ Zákon č. 66/1986 Sb., Zákon České národní rady o umělém přerušení těhotenství (dále jen „zákon o umělém přerušení těhotenství“), účinný od 01.01.1987

⁴⁵ § 4 zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství

⁴⁶ § 5 zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství

⁴⁷ Kdy začíná lidský život? Rozdíl mezi pohledem práva a etiky překlenuje úprava pohřbívání plodů po potratu - Zdravotnický deník. Homepage - Zdravotnický deník [online]. Dostupné z: <https://www.zdravotnickydenik.cz/2015/11/kdy-zacina-lidsky-zivot-rozdil-mez-pohledem-prava-a-etiky-ma-zmensit-uprava-pohrbivani-plodu-po-potratu/>

oplodnění, splynutí spermie a vajíčka v „okamžiku početí“ vytváří novou lidskou buňku, zygotu, která má oproti oběma pohlavním buňkám jiné složení a odlišně se chová. Navíc tato buňka není pouze jedinečnou lidskou buňkou, ale také buňkou s vlastnostmi zcela úplného, i když nezralého lidského organismu.“⁴⁸

Jelikož se v tomto ohledu právo neobejde, alespoň ne zcela, bez názoru jiných mimoprávních disciplín, je třeba poukázat na vymezení okamžiku vzniku života také z biologického hlediska, které je problematice jistě nejbližší. Biologické poznatky o okamžiku vzniku lidského života by poté mělo právo reflektovat a právní úpravu těmto poznatkům přizpůsobit, jelikož je pro úplnost vymezení potřebné, aby tyto obory spolu alespoň částečně kooperovaly. Biologie tak předkládá poznatky, ověřené experimentálně či pozorováním, podle nichž okamžik početí znamená také vznik geneticky jedinečného organismu lidského druhu, tj. nepochybně člověka. Nositelem lidských práv poté musí bezesporu být také nenarozené dítě, nasciturus, a to ve všech jeho vývojových fázích⁴⁹.

Lidské embryo je od okamžiku svého vzniku samostatným lidským jedincem, který si sám řídí svůj vývoj a jehož DNA je odlišná od matčiny či otcovy DNA. Mezi nenarozeným lidským embryem či plodem a narozeným novorozencem není žádný podstatný rozdíl, na základě kterého by mohla být lidským embryím nepřiznávána základní lidská práva⁵⁰.

Z důvodu výše zmíněného pak biologický pohled reflektuje, že současně je možné vycházet z vlastností lidských práv, mezi které výslovně patří nezadatelnost, nezczitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost, což potvrzuje již uvedenou přirozenoprávní teorii, že existence lidských práv není závislá na vůli ústavodárce, neboť je nevytváří a nemůže je ani zrušit⁵¹. Z těchto skutečností lze pomocí interpretace dovodit, že nenarozené dítě je také nositelem lidských práv, na což poukazuje také čl. 3 odst. 1 Listiny ZPS, stanovující, že jakákoliv diskriminace, ať již z důvodu věku, či stádia vývoje je zakázána.

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ CONDIC, Maureen L. When Does Human Life Begin? A Scientific Perspective. The Westchester Institut: For Ethics and Human Person [online]. 2008, roč. 1, č. 1, s. 5–6 [cit. 27. 5. 2018]. Dostupné z: https://bdfund.org/wp-content/uploads/2016/05/wi_whitepaper_life_print.pdf

⁵⁰ Viz např. Odborné stanovisko k počátku života nového lidského jedince ze dne 24. 9. 1998, podepsané doc. MUDr. Petrem Hachem, CSc., doc. MUDr. Jitkou Kočovou, CSc., prof. MUDr. Josefem Markem, DrSc. a doc. RNDr. Josefem Reischigem, CSc, [13].; A také např. [17]: The oviduct or Fallopian tube is the anatomical region where every new life begins in mammalian species. After a long journey, the spermatozoa meet the oocyte in the specific site of the oviduct named ampulla and fertilization takes place

⁵¹ WAGNEROVÁ, Eliška et al. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, s. 70. ISBN 978-80-7357-750-6.

Z důvodu upozornění na danou problematiku v oblasti práva a snahy po úpravě této oblasti byla roku 1999 u příležitosti 10. výročí přijetí Úmluvy o právech dítěte, na půdě Poslanecké sněmovny vyhlášena Deklarace práv počatého dítěte, která, ač postrádá právní závaznost, má za cíl uvést do souladu zákonnou úpravu právního řádu s úpravou ústavní, tj. Listiny ZPS.

Záležitosti, kterých se především dotýká se mohou rozdělit do tří skupin:

- 1) dodat problematice práva plodu na život nový impulz, o kterém by se ve vědeckých i nevědeckých kruzích začalo opět jednat
- 2) život, jakož nejvyšší hodnota v pomyslném žebříčku hodnot, by měl požívat větší úcty, a to nejen po narození
- 3) poukázat na výše zmíněný nesoulad právního řádu s Listinou ZPS

K bodu číslo 2 se Deklarace jednoznačně staví tak, že právo na život má být přiznáno od početí⁵². Tento bod ale také nejvíce nesouzní s obsahem jiných právních dokumentů, které nenarozené dítě ve většině případů za subjekt práv nepovažují (viz čl. 6 odst. 1 Listiny ZPS, který říká, že plod nemá právo na život, je jen hoden jeho ochrany)⁵³.

Tento názor ale opět odporuje římskému právu, ve kterém několik staletí platí zásada nasciturus iam pro nato habetur - ten, kdo se má narodit, pokládá se již za narozeného.

Závěrem této podkapitoly lze shrnout, že sporná otázka přiznání právní subjektivity dítěti počatému je řešena napříč státy a právními úpravami rozdílně a zásadní názory nejsou dosud vysloveny ani z úst nadstátních institucí. Státům je v tomto ponechán prostor pro interpretaci a jediným faktem zůstává, že lidský plod/embryo požívá omezené ochrany a právní osobnost před narozením nabývá jen částečně a omezeně.

3.2 Narození

Nutnou podmínkou pro získání plné právní osobnosti člověka je jeho narození.

Jak bylo zmíněno výše, početí ani jiné vývojové fáze plodu nezakládají plnou právní subjektivitu. Narození je proto pro přiznání práv a ochranu člověka

⁵² Karas, J. 5. 2. 2000. Deklarace a česká realita, Úvodní slovo k 1. výročí vyhlášení Deklarace práv počatého dítěte. [online]. Areopag [cit. 15. listopadu 2012] Areopag, Dostupné na World Wide Web: <http://www.christnet.cz/clanky/1415/deklarace_a_ceska_realita.url>

⁵³ Klíma, K. Komentář k ústavě a listině. 2. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 974

rozhodným okamžikem. Nutno zmínit, že tento významný moment není v občanském zákoníku, ani v jiném zákonném právním předpisu definován, nicméně se občanský zákoník na několika místech o narození zmiňuje, neboť je narození pro vznik právní osobnosti stěžejní. „Člověk má právní osobnost od narození až do smrti.“⁵⁴

Důležité pro účel této podkapitoly však bude vymezení pojmu narození, které definuje podzákoný právní předpis, a sice vyhláška Ministerstva zdravotnictví podle zákona o zdravotních službách č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého. Tato dále uvádí, že: „za narození živého dítěte se považuje úplné vypuzení nebo vynětí plodu z těla matčina, bez ohledu na délku trvání těhotenství, jestliže plod po narození dýchá nebo projevuje alespoň jednu ze známek života, to je srdeční činnost, pulzaci pupečnicku nebo nesporný pohyb kosterního svalstva bez ohledu na to, zda byl pupečník přerušen nebo placenta připojena“⁵⁵. Údaje o narození dítěte získává Český statistický úřad od matričních úřadů, kam tyto formuláře předává zdravotní zařízení, kde došlo k porodu⁵⁶.

K narození tedy může dojít buď cestou přirozenou, tedy vypuzením dítěte z dělohy ve druhé fázi porodní, nebo při porodnické operaci, kdy je dítě vybaveno (vyjmutu) z děložní dutiny po chirurgickém otevření břišní stěny a dělohy – císařským řezem⁵⁷.

Narození živého dítěte je také definováno v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1260/2013 o evropské demografické statistice, které říká, že: „narozením živého dítěte se rozumí narození dítěte, které dýchá nebo projevuje jiné známky života, jako srdeční činnost, pulzaci pupečnicku nebo aktivní pohyb svalstva, bez ohledu na gestační stáří“⁵⁸.

Mrtvě narozené dítě, resp. jeho úmrtí, je definováno v nařízení Komise (EU) č. 328/2011, jako „trvalé vymizení všech známek života v jakémkoli okamžiku po narození živého dítěte (postnatální selhání vitálních funkcí bez možnosti opětovného oživení)“⁵⁹.

⁵⁴ § 23 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁵⁵ Příloha k vyhlášce č. 297/2012 Sb.

⁵⁶ Český statistický úřad [online]. ČSÚ. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>

⁵⁷ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s, s. 178 - 182

⁵⁸ Článek 2, písm. e) nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1260/2013 o evropské demografické statistice, Ze dne: 20. 11. 2013, [32013R1260]

⁵⁹ Článek 2, písm. f) nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1260/2013 o evropské demografické statistice, Ze dne: 20. 11. 2013, [32013R1260]

Definice narození živého dítěte se však v průběhu času několikrát změnila. Pro srovnání je možné uvést například tzv. národní definici, užívanou v letech 1953-1964, kterou upravovala vyhláška 361/1952 Sb., směrnice 67/1959. Tato vyhláška například nad rámec aktuální úpravy narození požadovala, aby mělo dítě předepsanou váhu a rozměry. Konkrétně musely být naplněny podmínky, kdy k ukončení těhotenství došlo až po 28 týdnech těhotenství a živě narozené dítě vážilo alespoň 1000g a měřilo 35 cm. Podmínka nemusela být naplněna, pokud dítě přežilo alespoň 24 hodin, nebo pokud zmíněné rozměry nebyly naplněny z důvodu vrozené nebo získané choroby.

K další změně charakteristiky došlo v roce 1965, a to vyhláškou 194/1964 Sb. známou jako „platná mezinárodní definice WHO“. Živě narozené dítě již nemuselo splňovat podmínku délky těhotenství, stačilo, pokud po porodu jevílo alespoň jednu známku života, tj. srdeční tep, dech či aktivní pohyb kosterního svalstva.

Roku 1988 se pomyslně navrácí národní definice, upravena vyhláškou 11/1988 Sb., která opět požaduje jednu ze známek života a porodní hmotnost nad 500g, nebo nižší, pokud dítě přežije 24 hodin po porodu⁶⁰.

Narozením je proto třeba chápat oddělení (jak přirozené, tak umělé) plodu z matčina těla; ustříhnutí pupeční šňůry není třeba⁶¹. Člověk však musí v okamžiku narození žít.

K prokázání narození je však nutné získat rodný list⁶², který je veřejnou listinou a skutečnosti uváděné v těchto dokladech není tedy třeba prokazovat jinak⁶³.

Dle principu *in dubio pro vita* lze usuzovat, že není rozhodující, zda je dítě schopno života, pokud alespoň nějakou dobu žilo⁶⁴. Právní osobnost nabyde i dítě předčasně narozené. Tato skutečnost je důležitá hlavně z pohledu dědického práva, a to i tehdy, pokud by dítě – při porodu – přežilo matku byť jen o několik vteřin.

⁶⁰ Definice vztahující se k narození dítěte / potratu. Demografie [online]. 2007 [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_porodnost_definice=http://www.demografie.info/?cz_porodnost_definice=

⁶¹ Fahse, Soergel, s. 25; Wolf, Neuner, 2012, s. 117

⁶² § 24 písm. a) zákona č. 301/2000 Sb., Zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

⁶³ Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 301/2000 Sb.; o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

⁶⁴ Lorenz JuS 2010, 11 citováno z: Bamberger in BeckOK BGB, 43. Ed. 15.6.2017, BGB § 1 Rn. 18.

3.3 Pohled filozofický, etický, náboženský

Lidské právo na život se vytvářelo v kontextu složitého historického vývoje, a tak ho musíme hodnotit a posuzovat. Mezi působící podmínky patří státní zájmy, populační teorie, politické a mravní tendence a názory, náboženství a vlivy jednotlivých církví.⁶⁵

Odlišně než věda právní se k otázkám vzniku života staví vědy mimoprávní či etické.

Nejrozsáhleji a do největších podrobností zachází myslitelé filozofičtí, jejichž vize se v místě i časovém období značně odlišují. Před uvedením této problematiky do souvislostí s právem na život je však nutné zmínit, že nejzásadnější vliv pro vývoj koncepce práva na život mělo náboženství. Trvalo několik staletí, než první filozofové vystoupili s myšlenkou, že především rozum a ne boží vůle je základní hodnotou lidského života.

V náboženství, ať již z pohledu křesťanství, judaismu, buddhismu, či islámu, je život pokládán za posvátný, neboť je dílem božím. Život je tedy potřeba za všech okolností ochránit a předejít situacím, kdy by do něj člověk chtěl samovolně zasahovat.

Katolický katechismus⁶⁶ ve svém § 2270 například stanoví, že již dva tisíce let považuje církev záměrný potrat za „mravní zlo“. *„Přímý potrat, ať už chtěný jako cíl nebo jako prostředek, závažně odporuje mravnímu zákonu: „nezabiješ zárodek potratem a nenecháš uhynout novorozeně.“* Největší důraz je kladen na ochranu života s největší možnou péčí, a to již od početí. Interrupce či rozpor mezi právem na život matky a dítěte při porodu, popřípadě upřednostnění života matky, je z pohledu § 2270 katolického katechismu považováno za zločin. Stejný předpis zakládá nezczizitelné právo každého nevinného jedince na život⁶⁷, které má být plně respektováno a uznáváno občanskou společností. *„Nezczizitelná práva osoby musí být uznávána a respektována občanskou společností a politickou mocí; tato lidská práva nezávisí na jednotlivcích ani na rodičích, a nejsou ani nějakou koncesí společnosti a státu: patří k lidské přirozenosti a jsou vlastní každé osobě kvůli stvořitelskému činu, z něhož vyvozuje svůj původ. Mezi těmito základními právy je třeba uvést právo na život a fyzickou neporušitelnost každé lidské bytosti od jejího početí do smrti.“*

⁶⁵ Zimek, J. Právo na život. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 6

⁶⁶ Katechismus katolické církve. 1. Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 978-80-7192-488-3.

⁶⁷ Tamtéž, § 2273

Jako s každou jinou lidskou bytostí se proto musí zacházet také s embryem od jeho početí. Uplatní se vůči němu pravidla o ochraně integrity, povinnosti ho léčit a opatrovat aj.

Ze současných katolických pramenů zabývajících se otázkami práva na život a vznikajících koncem minulého století, je jedním z pilířů např. Encyklika Jana Pavla II., O životě, které je nedotknutelné dobro, vydaná roku 1995. Zde se v bodě č. 68 ze široka pojednává o „věcech zvlášť ohrožujících lidský život“ v současné době. Primárně je zmiňována snaha dosáhnout právního uznání pro útoky na život, jako je interrupce či euthanasie. Dále ve vztahu k právu na život dle občanského a „božího“ zákona uvádí, že „první a základní ze všech práv je nedotknutelné právo na život, z něhož se těší všichni nevinní lidé. Jestliže se veřejná autorita někdy může vzdát zákazu něčeho, co by jinak jako zakázané působilo větší škodu, nikdy přece nemůže schvalovat, jakožto právo jednotlivců - i kdyby to byla většina společnosti - působit újmu jiným osobám tak, že se přitom potlačí základní právo těchto osob, totiž právo na život“⁶⁸.

Roku 1990 byla mimo jiné schválena „Deklarace lidských práv v islámu“⁶⁹. Vznik této deklarace podnítila Organizace islámské spolupráce, založená roku 1969, která sdružuje 57 členských států s cca 1,6 miliardou obyvatel. Jelikož většina těchto států nepodepsala a neuznala Všeobecnou deklaraci lidských práv dle OSN pro její rozpor s právem Šaría a islámskými hodnotami, vytvořily si tyto státy Deklaraci s jejich právem v souladu. K tématu vzniku práva na život se např. pojednává v čl. 2, který shodně s katolickým katechismem uvádí, že „Život je Boží dar a právo na život je zaručeno každé lidské bytosti. Je povinností každého jednotlivce, společnosti a států zaručit toto právo proti jakémukoli jeho narušení a je zakázáno vzít život druhému člověku kromě z důvodů, které jsou předepsány v Šaría.“

Kromě katolické a islámské víry shodně o ochraně života pojednává také například židovská tóra, hovořící ve svých přikázání (tzv. micvot) o možnosti porušení všech uvedených přikázání, pokud by se člověk vyskytl v ohrožení života. O úctě a potřebě chránit lidský život pojednává mimo jiné i Deuteronomium, pátá kniha Mojžíšova (5. přikázání zní „Nezabiješ“, což lze považovat za inspiraci vzniku konceptu práva na život).

⁶⁸ Encyklika Jana Pavla II., O ŽIVOTĚ, KTERÝ JE NEDOTKNUTELNÉ DOBRO, z 25. března 1995

⁶⁹ <http://sharia4czechia.com/kahirska-deklarace-lidskych-prav-v-islamu/>

Filozofie, která je dalším předchůdcem či původcem lidských práv, navázala zprvu na náboženské teze o posvátnosti života, v průběhu času se ale uchýlila více, mnohdy přímo protikladnými, směry. Počátky lze nalézt v antické ontologii, která se zabývala jsoucnem a bytím jako základními pojmy. Obrat od náboženského smýšlení lze spatřit až v humanismu, kdy se základem lidského života stal rozum a nahradil tak boží vůli. Konečně se tedy dostala do popředí důstojnost člověka, jeho rozumová vyspělost a z toho vyplývající idea přirozených lidských práv. Hluběji tyto úvahy zpracoval např. John Lock ve svém díle o nezcizitelném právu člověka na život, případně také Immanuel Kant, který jako první zformuloval myšlenky o hodnotě lidského života.

Etika je filozofická disciplína, která zkoumá morálně relevantní jednání a jeho normy. Primárně si tedy, pro účel tohoto tématu, lze položit otázku kdo je a kdo není osobou. Tuto otázku si především lékařská etika klade již několik let a stále pro ni nemá jasné řešení. Názory na počátek lidského života se i v tomto případě různí a úvahy lze rozdělit na dva směry.

Prvním je ontologický personalismus, který za vznik života, tedy za osobu, považuje období od vzniku zárodku (zygoty). Není rozhodné, zda je osoba schopna činit morální či jiné rozhodnutí, vnímat a jinak se projevovat. Za osobu jsou považováni všichni, nehledě na stádium vývoje či psychicky nemocných aj.

Naproti tomu empirický funkcionalismus tvrdí, že okamžik splynutí zárodečných buněk nelze považovat za vznik osoby. Tou se plod stane až později v závislosti na získávání daných vlastností. Je však problém stanovit ve vývoji člověka okamžik jednoznačně určující odkdy je nutné zárodek či plod chránit⁷⁰.

I zde se nachází několik různých směrů rozdílně definujících vznik osoby. Primárně bude osobou každý jedinec s kognitivní kapacitou, který má schopnost samostatně autonomně jednat, své jednání racionálně zdůvodnit a užívat jazyk. Z tohoto pohledu není osobou zygota, embryo, fetus a pravděpodobně ani novorozenec. Sekundárně může být osobou každý, kdo dokáže provádět morální úsudky, rozlišovat a posoudit ne/správnost.

Jako třetí se uplatní hypotéza, že osobou je ten, kdo je schopen vnímání libostí a nelibostí. To ovšem nevylučuje, aby za osobu byla považována zvířata, případně dání naroveň mentálně nemocní lidé a embrya.

⁷⁰ Lékařská etika. 1. Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5306-5., s. 168

A konečně, dle poslední úvahy se osoba projeví až při vstupu do sociálního prostředí, kdy vstupuje do vztahů a probíhá interakce s ostatními lidmi⁷¹.

Je jisté, že stanovit hranici počátku lidského života není snadné, nicméně většina etických výborů dospěla k přesvědčení, že lidský plod není chráněn již od početí⁷².

⁷¹ Koncepty, teorie a měření kvality života. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-106-0., s. 26 - 27

⁷² Pilka, L. Status embrya – lékařské aspekty [citováno 17.3.2021]. Dostupný z: <http://www.med.muni.cz/UCB/pilka%20txt001.htm>

4 Postavení a ochrana člověka před narozením

Jak lze z názvu kapitoly usuzovat, bude se následně pojednávat o právním postavení fyzických osob před jejich narozením. Přesto je potřebné jen v krátkosti pro účely komparace zmínit problematiku právnických osob, konkrétně možnost odkázat majetek právnické osobě, která ještě nevznikla. Jak bylo zmíněno výše, pomyslným rovnítkem pro narození fyzické osoby je vznik osoby právnické. Občanský zákoník, resp. komentář k tomuto zákoníku, ve svém § 1640 říká, že „za dědice nebo odkazovníka lze povolat i právnickou osobu, která má teprve vzniknout. Tato právnická osoba je způsobilým dědicem nebo odkazovníkem, pokud vznikne do jednoho roku od smrti zůstavitele“⁷³. Tedy i právnická osoba může být před svým vznikem adresátem určitých (majetkových) práv a nikde není stanoveno, že by se tak mohlo dít v její neprospěch. K tomu všemu stačí naplnit výše stanovenou podmínku – vznik do jednoho roku od smrti zůstavitele.

U člověka takové omezení ale neplatí a zůstavitel může povolat svým dědicem fyzickou osobu, která v době smrti zůstavitele nebyla ani počata. Nutno dodat, že před narozením je plod sice právem do jisté míry chráněn, ale naroveň narozenému člověku postavit nelze. To lze demonstrovat též na případu, o kterém rozhodoval ESLP, známém jako Vo proti Francii⁷⁴, kdy paní Thi-Nho Vo a paní Thi Thanh Van Vo měly v týž den podstoupit gynekologický zákrok. Zatímco Thi-Nho Vo mělo být provedeno vyjmutí nitroděložního tělíska, Thi Thanh Van Vo šla na preventivní prohlídku v šestém měsíci těhotenství. Záměnou jmen ošetřujícím lékařem však došlo také k chybnému zákroku a paní Thi Thanh Van Vo byly narušeny plodové obaly a následkem úniku plodové vody došlo ke smrti nenarozeného dítěte. Paní Thi Thanh Van Vo následně podala trestní oznámení za zabití k vnitrostátnímu soudu, který ale v první instanci lékaře vinným neuznal. Po podání odvolání k druhé instanci byl ale lékař odsouzen za neúmyslné zabití. Apelační soud ve finále rozhodl, že dle francouzského práva není nenarozené dítě osobou, nebylo tedy koho zabít a nemohlo tak ani dojít k naplnění skutkové podstaty trestného činu. Stěžovatelka se tak obrátila na ESLP, u kterého namítala porušení čl. 2 Evropské úmluvy, práva každého na život, které by mělo mít i počaté

⁷³ § 1478 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁷⁴ Rozsudek ESLP ze dne 8. 6. 2004, Vo proti Francii, stížnost č. 53924/00 43 HÁJEK, Michal. Několik poznámek k případu Vo proti Francii in Časopis pro právní vědu a praxi, Brno: Muni Press, 2010, roč. 2010, č. 2, s. 194-200 Práva nascitura, dítěte

dítě. V případě potratu je také nutné rozlišovat, zda k němu došlo po uvážení ženy, dobrovolně, nebo na základě nezákonného zásahu třetí osoby.

ESLP měl tedy řešit otázku, zda je šesti měsíční plod nadán právní subjektivitou a může být obětí trestného činu. ESLP v tomto státům přiznal široký prostor pro volné uvážení tzv. doktrínou Margin of appreciation, kdy si jednotlivé státy problematiku přiznání práv či ochrany života nasciturovi mají upravit samy a vyložit v souladu s vnitrostátním právem.

Definovat pojem „každý“ si ESLP proto nedovolil a místo toho raději odkázal na stávající judikaturu, která právo na život dle čl. 2 Evropské úmluvy nenarozenému dítěti nepřiznává. Hned v několika stížnostech totiž Komise projevila svůj názor, že *„vzhledem k tomu, že život plodu je těsně svázán s životem ženy, která ho nosí, nelze jej od ní oddělovat“*.

Dle mého názoru by však počaté dítě mělo být hodno potřebné ochrany, není-li mu dosud přiznáno právo na život. Podobně se vyjádřil Ústavní soud ve svém rozhodnutí I. ÚS 1565/14, kdy lékař během porodu ohrozil život matky ve snaze zachránit dítě. *„Ústavní soud se v tomto případě i v souvislosti s rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva přiklonil k tomu, že ač nenarozené dítě bezprostředně před porodem není ještě subjektem práv, a tudíž je to z formálního pohledu matka, jež má právo o porodu rozhodovat, je z hlediska morálních hodnot a zásad právního řádu demokratického státu nutno chránit život a zdraví takového nenarozeného dítěte.“*

Stěžejním okamžikem pro nabytí práv a plné právní subjektivity je právě narození. O těchto a dalších rozdílech v právním postavení však bylo pojednáno výše, v podkapitolách o početí a narození. Nyní bude pro tuto práci primárním cílem objasnit postavení nascitura, tedy osoby počaté a také osoby nepočaté (nondum concepti) převážně z hlediska jeho majetkových a částečně také osobnostních práv.

4.1 Nasciturus

Nárok na ochranu nenarozeného dítěte – nascitura, zakotvoval již ABGB v § 22 – *„I nezrozené děti mají od doby svého početí nárok na ochranu zákonů. Pokud jde o práva jejich a nikoliv o práva třetí osoby, hledí se k nim, jako ku zrozeným;*

*dítě mrtvě narozené však se pokládá, se zřetelem ku právům zůstaveným mu pro případ života, jakoby nikdy nebylo počato*⁷⁵.

Aktuálně je nasciturus charakterizován v občanském zákoníku v jeho § 25: „*Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo.*“

Jak již bylo podrobněji rozebráno v kapitole o početí, nasciturus je právem chráněn, i když není považován za právoplatný subjekt a ani mu není zaručeno právo na život dle čl. 6 Listiny ZPS. Jinými slovy lze říci, že nasciturus pojímá právní osobnost, ale jen omezeně a za určitých podmínek⁷⁶ a je tedy nositelem jen některých práv. Jediná podmínka, která musí být naplněna je ta, aby se nasciturus narodil živý, jinak by se na něj pohlíželo, jako by nikdy neexistoval. Nemusí se vždy jednat o subjektivní práva, ale i o výhodné právní postavení⁷⁷.

Nasciturus, potažmo jeho právní osobnost, se v rovině hmotného práva projeví a uplatní například u nabytí odkazu a dědictví, u uzavření smluv s plněním poskytovaným v budoucnu, pokud se tak ujedná v jeho prospěch. Za stejné podmínky, tedy když se tak děje ve prospěch nascitura, lze také zřídit zajištění a utvrzení dluhu. Privativní intercese, neboli změna závazku v osobě dlužníka⁷⁸, je dalším případem, nad kterým lze uvažovat při otázkách vztahujících se k právní osobnosti nascitura.

Důsledkem vzniku právní osobnosti nascitura také je, že za nascitura je možné právně jednat. Právně jednat může především jeho matka, ale jako zákonného zástupce lze považovat též otce dítěte⁷⁹. Otec má zajisté právo rozhodnout, zda se chce či nechce stát otcem. Komplikovanější je situace, kdy by otec chtěl rozhodovat o již počatém a dosud nenarozeném dítěti, nasciturovi, a to odlišně od rozhodnutí matky.

K této problematice se již vyjádřil Nejvyšší soud Kanady v rozhodnutí Tremblay proti Daigle⁸⁰. V tomto případě byl otec nascitura významně proti

⁷⁵ § 22 zákona č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, účinný 31. 12. 1965 - 1. 1. 1917

⁷⁶ Srov. Dobrovolná in LAVICKÝ, Petr a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, § 25, m. č. 3

⁷⁷ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 183 - 186

⁷⁸ § 1888 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

⁷⁹ Frinta, O. in Švestka, J. a kol. Občanský zákoník: komentář. Svazek I. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 134-135

⁸⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu Kanady ze dne 8. 8. 1989, Tremblay proti Daigle, č. případu 21553 94

rozhodnutí matky o ukončení jejího těhotenství. Proti právu ženy na interrupci tak argumentoval především právem na život dítěte, neméně pak svým právem k počatému dítěti. V prvním stupni soud jeho žádosti vyhověl a formou předběžného opatření zakázal ženě, aby plánovaný potrat podstoupila. Po odvolání k Nejvyššímu soudu se však názory soudů značně rozcházely, proto Nejvyšší soud předběžné opatření zrušil s odůvodněním, že právo otce k počatému není v tomto případě silnější než právo ženy nechat si provést interrupci a nezasahovat toliko do své tělesné integrity.

ESLP již několik podobných žádostí, kdy otec argumentoval svým právem k počatému dítěti a porušením práva na život plodu, odmítl z důvodu, že každý jednotlivý stát vnímá problematiku potřebné ochrany života nascitura odlišně a odlišně si jí může upravit⁸¹.

Plyne z toho tedy, že matka v době těhotenství disponuje silnějšími rodičovskými právy, jelikož je nositelkou plodu a zásahy vůči němu jsou i zásahem do její tělesné integrity.

Práv, kterých může nasciturus nabývat je mnoho. Kromě nejčastějších práv, která jsou nabývána ku prospěchu nascitura, tj. práva majetková, především právo dědické, náleží nasciturovi v případě úmrtí jeho otce také právo na náhradu škody a nehmotné újmy související, či nárok na platbu výživného. V tomto směru zákon právní osobnost nascitura nikterak neomezuje⁸².

§ 19 OSŘ uvádí, že „způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má právní osobnost nebo komu ji zákon přiznává“. Komentář k tomuto zákonu dále normuje, že: "*Fyzická osoba má právní osobnost, a proto i procesněprávní subjektivitu od narození až do smrti. Jako na živé se hledí také na počaté dítě.*"⁸³ Lze tedy uvažovat, že nasciturus má omezenou – v rozsahu omezení jeho právní osobnosti - procesněprávní způsobilost být účastníkem řízení. Dle § 29 odst. 1) a 4) OSŘ soud stanoví nasciturovi opatrovníka pro řízení, kterým může být jmenován dle zákonné dikce osoba blízká či jiná vhodná osoba, pokud s tím sama souhlasí. V krajním případě může být opatrovníkem také advokát.

⁸¹ KRATOCHVÍL in KMEC, op. cit., s. 389 96 Rozsudek ESLP ze dne 5. 9. 2002, ve věci Boso proti Itálii, stížnost č. 50490/99

⁸² KORBEL, František. Úprava fyzických osob. In: Atlas consulting, spol. s r. o. (ed). Sborník přednášek ze Semináře k novému občanskému zákoníku pro zástupce krajů konaného dne 23.7.2012 v Táboře. [online]. 2012 [cit. 17. 3. 2021]. Dostupné na: CODEXIS ACADEMIA

⁸³ ŠÍNOVÁ, Renáta. In SVOBODA, Karel (ed). Občanský soudní řád. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 57

Takový opatrovník bude v řízení před soudem prvního stupně, odvolacím i dovolacím řízení vystupovat a hájit zájmy nascitura, nerozhodne-li soud jinak.

Také zvláštní řízení soudní, tj. § 118 ZŘS obsahuje zvláštní úpravu v řízení o pozůstalosti, kdy se ustanovuje opatrovník nasciturovi pro situaci, kdy nasciturus z pozice dědice nemá jiného opatrovníka či zákonného zástupce.

Dalším institutem, kterým je nutno se v tématu zabývat je rodičovská odpovědnost, kterou normují § 858 a 865 odst. 1 občanského zákoníku. Lze interpretovat, že kromě péče o dítě jako celku zahrnující také citové vazby, je třeba soustředit zvláštní pozornost ochraně jeho těla, tzn. jeho zdraví, výživě, rodinným a sociálním podmínkám vývoje atd.

Další skupinou práv a nároků nascitura představuje povinnost vyživovací spolu s právem na výživné dle § 855 a násl. občanského zákoníku. Ač je známa fikce, která považuje počaté dítě za narozené, je-li to v jeho zájmu, proti tomuto se staví okamžik přiznání jeho práv, tj. okamžik narození. Z toho důvodu by bylo žádoucí, aby k této problematice zaujal své stanovisko Ústavní soud a učinil tak své rozhodnutí o právech nascitura, resp. okamžiku jejich přiznání, precedentem pro další případy.

V neposlední řadě je potřebné položit si otázku, do jaké míry lze v právní úpravě spatřovat konflikt práv ženy na interrupci a práv nascitura na ochranu života. Fakticky je do určité doby, tj. 12. týden těhotenství ženy, pouze na ni, jak o osudu počatého dítěte rozhodne. Již výše bylo zmíněno, že ani otec s takovým rozhodnutím mnoho nezmůže. Jakou má ale nasciturus možnost na jeho ochranu, například po uplynutí této doby, kdy by matka svým konáním jeho život neustále ohrožovala? Takovým zásahem může být každá závislost ženy, ať již hlavní roli hraje alkohol, či drogy. Pokud je stanoven předpoklad, že je nasciturus stále živý, má také nárok na ochranu, tzn. že má legální možnost v zastoupení podat žalobu na ochranu práva na život či zdraví. Jestliže nasciturovi hrozí závažná újma na zdraví kvůli bezohlednému konání své matky, je možné rozhodnout o předběžném opatření a pravděpodobně při aplikaci § 2900 občanského zákoníku nařídit matce ústavní léčbu a ochránit tak výše zmíněná práva nascitura.

JUDr. Melzer se k této problematice vyjádřil následovně: „*Velká nevýhoda spočívá v tom, že je zde velmi nízká předvídatelnost soudního rozhodování.*“ Když ovšem dítě nepřežije, žádná zákonná sankce matce nehrozí, vyjma morální.⁸⁴

⁸⁴ MELZER, Filip. Problematika nové úpravy práva náhrady škody v návrhu občanského. In: Atlas consulting, spol. s r. o. (ed). Sborník přednášek ze Semináře k novému občanskému zákoníku pro

V cizích právních úpravách občanského práva, především v té německé⁸⁵, lze ale mimo částečné právní subjektivity nascitura, tedy dítěte počatého, nalézt také přiznání částečné právní subjektivity osobě nondum concepti, tedy nepočaté. Úprava byla přijata zejména pro mezery v právu de lege ferenda, což jsou případy, kdy určitá právní otázka není právním řádem upravena, ač by podle toho, kdo o mezeře mluví, upravena být měla. Právě tak se stalo v případě právní subjektivity nenarozených osob, aby bylo možné zřídit práva ve prospěch osoby dosud neexistující, tj. ustanovení nepočatých vnučat dědici či zřízení odkazu v jejich prospěch⁸⁶. Sporné je, zda uvedené závěry platí také pro českou právní úpravu. Například v § 1515 odst. 1 občanského zákoníku můžeme nalézt předpoklad, že bude „*povoláno více svěřenských nástupců, z nichž někteří v době smrti zůstavitele jako osoby ještě neexistují*“. Z tohoto by tak bylo možné i české právní úpravě přiznat určité přizpůsobení institutu osob nondum concepti.

Závěrem a pro komplexnost tématu je zajímavé zmínit problematiku posmrtného přidělování rodného čísla nasciturovi, což může vést k zamyšlení, za jakých okolností k tomu vlastně může dojít, neboť, jak bylo zmíněno výše, ve většině případů je pro rodiče téměř nemožné získat tělo zemřelého dítěte pro účely důstojného pohřbení. S nasciturem není ani nakládáno jako s člověkem, neboť pokud dojde k jeho úmrtí do určitého týdne těhotenství ženy, je považován toliko za biologický odpad, který končí ve spalovně spolu s jinými částmi lidských těl.

Rodné číslo začalo být mrtvě narozeným dětem přidělováno primárně kvůli nemožnosti provádět statistiky o zemřelých z pozice informačního systému evidence obyvatel. Příslušný matriční úřad přidělí mrtvě narozenému dítěti rodné číslo obdobně, jako to provádí u novorozenců živých, tj. pomocí formuláře s názvem „Přidělení rodného čísla“ a tyto informace jsou zapsány do informačního systému spolu s poznámkou o mrtvě narozeném dítěti. Formou zaslání doslovného výpisu z matriční knihy narození nebo kopie rodného listu provede následně matriční úřad oznámení o přiděleném rodném čísle odboru správních činností Ministerstva vnitra s žádostí o jeho zapsání do informačního systému.⁸⁷

zástupce krajů konaného dne 23.7.2012 v Táboře. [online]. 2012. Dostupné na: CODEXIS ACADEMIA.

⁸⁵ Bürgerliches Gesetzbuch (zkr. BGB) je německým občanským zákoníkem. Přijat byl v roce 1896, v účinnosti je od 1. ledna 1900 až do současnosti. (dále jen „BGB“)

⁸⁶ NEUNER, Jörg a Manfred WOLF. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. 11., vollständig neu bearbeitete Auflage des von Karl Larenz begründeten Werkes. München: C.H. Beck, 2016, § 11 m. č. 1

⁸⁷ NEJMENŠÍ Z NÁS 2015, Sborník příspěvků interdisciplinární konference o právní ochraně osob před narozením, 15. 10. 2015, Brno, ISBN 978-80-905358-4-8

Dle mého názoru je z dikce občanského zákoníku jasně vyplývající posílení ochrany tělesné integrity člověka, a to např. v možnosti zachování úcty k lidskému tělu zemřelého, kdy do těchto vztahů je potřebné zahrnout také ochranu těla nenarozeného dítěte. Pozůstalým by proto neměla být taková práva odírána v případě, kdy se dítě nenarodí živé a zajištění určité míry piety by mělo být samozřejmostí bez rozdílu. Důstojný způsob naložení i s těmito lidskými pozůstatky v duchu zásad vyjádřených v občanském zákoníku by měl spočívat v jejich pohřbení. Zákon o pohřebnictví ani zákon o zdravotních službách však pro takové řešení neposkytuje prostor, když podle těchto musí být děti mrtvě narozené likvidovány ve spalovnách, aniž by bylo pozůstalým umožněno zajistit jim důstojný pohřeb.

Taková právní úprava není v souladu s přirozenými právy člověka, uznáním hodnoty prenatálního života a požadavkem na pietní nakládání s lidskými pozůstatky a lidskými ostatky.

4.1.1 Práva osobnostní

Občanský zákoník též umožňuje, aby počaté dítě mohlo být subjektem i jiných práv, než pouze dědění. Byť případy dědění budou v praxi nejčastější, lze si představit, že v zájmu dítěte budou i případy nabývání majetku na základě bezúplatného právního jednání, či případy náhrady újmy způsobené například na životě otce počatého dítěte.⁸⁸

Ochrana osobnostních práv nascitura je zakotvena také na ústavní rovině, a to čl. 6 odst. 1 Listiny ZPS. Dovedit, že i o postavení nascitura lze hovořit jako o subjektu práva, lze např. z toho, že nasciturus má právo na ochranu tělesné integrity. Pokud by zaviněným jednáním třetí osoby došlo k takovému zásahu, nasciturus bude disponovat a uplatňovat (v zastoupení rodičem) nároky z takového škodlivého jednání⁸⁹.

Existence rozvazovací podmínky o právní osobnosti nascitura, která se uplatní v případě, kdy se nenarodí živý, není dle mého názoru příliš etická a o to méně by měla být využívána v okruhu jeho osobnostních práv. Důsledkem této situace je poté prakticky neexistenční možnost uplatnit ochranu nasciturových

⁸⁸ Křiváčková J., Hamuláková K., Tintěra T. K pojetí člověka a věci v novém soukromém právu. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2015, 265 s

⁸⁹ Wolf, Neuner, 2012, s. 120

přirozených práv, stejně tak, jako např. osobnostních práv manžela ženy, která podstoupí interrupci bez jeho vědomí.⁹⁰

4.1.2 Práva majetková

Kromě výše zmíněných osobnostních práv nascitura je nutné vymezit jeho práva majetková, která se právě v jeho postavení uplatní v praxi nejčastěji.

Primárně a nejčastěji je ve prospěch nascitura zřizováno dědické právo. Zde může nasciturus vystupovat jako dědic závětní, dědic na základě zákonné posloupnosti, následný dědic, odkazovník, osoba obtížená darem, svěřenecký nástupce či být k dědictví oprávněn namísto nezpůsobilého dědice. Zákon pamatuje i na možnost, kdy se jiná osoba ve prospěch nascitura může vzdát svého dědického práva.

Současná úprava dědického práva zakládá ochranu potomků zůstavitele tím, že těmto přiznává status nepominutelných dědiců. Nasciturus do této kategorie bezpochybně patří - dědí-li v první dědické třídě, dle § 1643 občanského zákoníku, a to buď po svém otci/zůstaviteli, nebo reprezentací. V případě nezletilých navíc dochází ke snížení zákonem garantovaného nároku na povinný díl z pozůstalosti, a to na $\frac{3}{4}$ dědického podílu ekvivalentnímu pro dědění ze zákona⁹¹.

Zákonná posloupnost jako možnost nascitura vstoupit do dědických práv je z důvodu zřízení několika dědických tříd až jejich odlišných úprav rozsáhlejší, a proto je třeba se s každou jednotlivou dědickou třídou vypořádat.

Dle § 1635 odst. 1 občanského zákoníku se nasciturus může stát dědicem v první dědické třídě a spolu s manželkou zůstavitele a svými sourozenci dědí rovným dílem. Rozhodné je pouze to, že byl počat otcem/zůstavitelem, nebo s jeho souhlasem při umělém oplodnění.

Ve druhé dědické třídě⁹² není možné, aby se nasciturus stal dědicem, jelikož zde dědí manžel nebo partner, zůstavitelovi rodiče a tzv. spolužijící osoba. Princip reprezentace tato zákonná třída neumožňuje, tudíž je nemožné, aby byl nasciturus dědicem.

Ve třetí třídě dědiců dědí rovným dílem zůstavitelovi sourozenci a za splnění zákonných podmínek i osoby, které po dobu jednoho roku před jeho smrtí s ním žili ve společné domácnosti, o kterou pečovali nebo byli odkázáni na výživu zůstavitele. Za sourozence, který nedědí, nabývají jeho podíl stejným dílem jeho

⁹⁰ TELEČ, Ivo. Chráněné statky osobnosti. Právní rozhledy, 2007, č. 8, s. 271

⁹¹ JAHODOVÁ, Iva, PAVELKA, Jan. Jak se bude nově dědit? Právní rádce, 2013, č. 7, s. 8 – 11

⁹² § 1636 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

děti.⁹³ Pro tuto dědickou třídu platí princip omezené reprezentace, kdy dědické právo přechází pouze na jedno pokolení, tj. na děti. Nasciturus by tedy v této třídě mohl dědit, pokud by vystupoval z pozice sourozence zůstavitele, nebo jako nenarozené dítě sourozence zůstavitele, který svůj podíl odmítl nebo zemřel před zůstavitelem a dle principu omezené reprezentace tento podíl přechází na nascitura.

Čtvrtá třída dědiců zahrnuje dle § 1638 občanského zákoníku pouze prarodiče zůstavitele. Nasciturus tedy v žádném případě nemůže být v této dědické třídě dědicem.

Pátá dědická třída upravuje situaci, kdy není jiných způsobilých dědiců z tříd 1-4 a způsobilí dědit tak budou prarodiče rodičů zůstavitele. Z důvodu absentujícího principu reprezentace je technicky vyloučeno, aby byl nasciturus dědicem páté třídy dědiců.

Není-li žádný dědic z předchozí dědické třídy, případně dědictví dle § 1640 občanského zákoníku stejným dílem praneteřím a prasynovcům zůstavitele a potomkům jeho prarodičů. Mezi okruh dědiců se může dostat i bratranec či sestřenice zůstavitele, a to z důvodu připuštění principu omezené reprezentace. Nasciturus tedy za jistých podmínek může být způsobilým dědicem v šesté dědické třídě. Pro představu lze tuto variantu demonstrovat na příkladu, kdy otec nascitura měl pratetu, ale v době smrti této pratety již nasciturův otec nežil. Za předpokladu, že nežijí ani jiní příbuzní pratety a neexistují žádné spoluzijící osoby, je nasciturus způsobilý stát se dědicem v šesté dědické třídě.

Nasciturus má však určitá práva také v právu závazkovém, kdy v jeho prospěch může být např. zřízena smlouva ve prospěch třetího⁹⁴, která umožňuje třetí osobě, která není smluvní stranou závazkově právního poměru, aby uplatnila nárok na náhradu škody v režimu smluvní odpovědnosti. Tato problematika byla inspirována a do značné míry přejata z úpravy německé, BGB. Lorenz ve své „internetové sbírce relevantní judikatury“ uvádí následující příklad⁹⁵. Nesezdaná žena uzavřela smlouvu s lékařem, aby ji provedl operaci zamezující dalšímu otěhotnění. Přesto žena znovu otěhotněla. Biologický otec počatého dítěte se domáhal, aby z důvodu vadného splnění smluvní povinnosti byla lékaři uložena povinnost nahradit výživné, které by jinak musel hradit otec. BGH zcela jednoznačně uvedl, že „*ochranná oblast smlouvy o zamezení otěhotnění uzavřená*

⁹³ Tamtéž, § 1637

⁹⁴ Tamtéž, § 2913 odst. 1

⁹⁵ Rozhodnutí BGH NJW 2007, 989 ze dne 14. 11. 2006

mezi lékařem a pacientem se týká nejen manželských, nýbrž i nemanželských partnerů, kterých se dotýká neúspěch zamezení otěhotnění“.⁹⁶

Právo věcné dále umožňuje např. vklad zástavního práva ve prospěch nascitura. Účastníky řízení definuje katastrální zákon v § 13: „*ten, jehož právo vzniká, mění se nebo se rozšiřuje, a ten, jehož právo zaniká, mění se nebo se omezuje.*“

4.2 Manipulace s lidskými zárodky

Ačkoliv čl. 6 Listiny ZPS ukládá, že lidský život je hoděn ochrany již před narozením, v situacích, kdy dojde k úmrtí plodu před porodem tento řádné ochrany, jako v případě postmortální ochrany např. novorozence zemřelého po porodu, nenabývá. Mnohdy je s ním naloženo doslova neuctivě a rodičům zemřelého „dítěte“ se dostává odmítavých reakcí ze strany nemocničních zařízení, kde k potratu došlo.

Pro účely tématu je však nejprve vymezit rozdíly mezi lidskými ostatky a pozůstatky, resp. rozdíly mezi tím, kdy se plod (ač těsně) nedožije porodu, nebo naopak, kdy po porodu zemře. Podle zákona o pohřbnictví č. 256/2001 Sb., se lidskými ostatky rozumí lidské pozůstatky po pohřbení. Zákon v souladu s obecným požadavkem na pietu předepisuje, že jak s lidskými pozůstatky, tak s lidskými ostatky musí být zacházeno důstojně a tak, aby nedošlo k ohrožení veřejného zdraví nebo veřejného pořádku. Zákon o pohřbnictví ve svém § 2 b) charakterizuje plod po potratu či umělém přerušení těhotenství pojmem „jiný lidský pozůstatek. § 82 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách plodem po potratu „*rozumí plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matčina neprojevuje ani jednu ze známek života a současně jeho porodní hmotnost je nižší než 500 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 22 týdnů*“.

Zákon o pohřbnictví definuje dále mrtvě narozené dítě jako „tělo zemřelého“. Jiné lidské pozůstatky se identifikují pouze informací o stáří plodu, je-li známo jeho pohlaví, datem potratu, případně lze uvést také jméno a příjmení matky. Plod po potratu může být po dobu 96 hodin od potratu uložen ve zdravotnickém zařízení pro účely pohřbení. V takovém případě lze potrat postavit naroveň úmrtí a dle úpravy § 114 odst. 1 na základě žádosti „*rodičů a není-li jich, sourozenců zemřelého plodu a pokud nežijí, na žádost kterékoliv z osob blízkých;*

⁹⁶ Tamtéž

není-li žádná z těchto osob, pak rozhodne obec, na jejímž území člověk zemřel“ poskytovatel zdravotních služeb vydá jiné lidské pozůstatky k pohřbení⁹⁷.

Pokud však v této lhůtě nikdo z blízkých nepožádá o vydání zemřelého plodu k pohřbení, poskytovatel zdravotních služeb s nimi naloží dle § 91 zákona o zdravotních službách zůstává takový plod speciálním odpadem, který nebude dovolené spalovat společně s odpadem anatomicko-patologickým ve spalovnách poskytovatelů zdravotních služeb.

Má být vložen, maximálně spolu s dalšími plody, do samostatného kontejneru, zpopelněn v krematoriu a jeho popel uložen v anonymní urně. To vše na základě příkazní smlouvy poskytovatele zdravotních služeb s provozovatelem krematoria.

Je na posouzení každého z nás, zda je takové právní a etické nakládání s plodem, který např. téměř dosáhl porodu, v souladu se zákony a morálkou lidstva, kdy pro kontrast lze uvést právně zakotvený případ pohřbívání, kremace aj. domácích zvířat, nevyjímaje zvířecí mláďata, pro která jsou navíc zřizovány zvířecí hřbitovy.

Zvláštní pravidla platí také pro převážení vydaného těla a pro jeho vhodné uložení. Matka zemřelého plodu tak např. nemá právo na vydání plodu zdravotnickým zařízením, pokud předem nezajistila jeho uložení do dřevěné a pevně uzavřené dětské rakve. Přitom se ve prospěch rodičů, tj. zajištění pohřbu a pohřbení, k omezující 96 hodinové lhůtě pro vydání plodu nepřihlíží. K uložení má navíc docházet výlučně ve „vhodné místnosti“⁹⁸ a pod dohledem zřizovatele či zaměstnance zdravotnického zařízení. Převážení lidských pozůstatků (včetně zemřelých plodů) také podléhá zákonným požadavkům, kdy k přepravě po pozemních komunikacích je způsobilé pouze vozidlo zvláštního určení⁹⁹. Do pohřebního vozu se konečná rakev přenese ideálně zaměstnanci pohřební služby nebo pod jejich dohledem. Jiné obřadní přenášení, tedy mimo zmíněné pozemní komunikace však zákon o pohřbenictví nezakazuje a pro přenesení například na hřbitov již není další limitace.

Vstřícným krokem k pietní ochraně takových plodů byla novela zákona o pohřbenictví, účinná od 1. 9. 2017, která mimo jiné umožnila rodičům plod po potratu důstojně(ji) pohřbít. Do té doby bylo mnohdy vydání plodu či po porodu zemřelého dítěte takřka nemožné, minimálně velmi náročné a zdlouhavé. Jako

⁹⁷ § 5a odst. 1 zákon č. 256/2001 Sb., zákon o pohřbenictví a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o pohřbenictví“)

⁹⁸ Tamtéž, § 4 odst. 3 a) bod 2

⁹⁹ § 9, zákon č. 256/2001 Sb., zákon o pohřbenictví

příklad lze uvést rozsudek ESLP ve věci Marić proti Chorvatsku¹⁰⁰. Stěžovatelův syn zemřel 16 dní před termínem porodu a 67 dní byl přechodně uložen v márnici, odkud byl poté převezen do spalovny nemocničního odpadu. Stěžovatel se svojí ženou se brzy poté začali neúspěšně domáhat sdělení místa synova pohřbení, jelikož byli porodní asistentkou ujištěni, že dle zvyku porodnice, bude pohřben do obecního hrobu.

Soud prvního stupně, který rozhodoval o odškodnění za zdravotní a jiné problémy, přistoupil k obhajobě nemocnice, která tvrdila, že postup byl v souladu s pokyny o likvidaci klinického odpadu¹⁰¹, která stanoví, že plod po potratu do 22. týdnu těhotenství se považuje za odpad. Stěžovatel se odvolal ke krajskému soudu, jelikož jeho syn zemřel ve 38. týdnu těhotenství. Ten však odvolání o náhradě škody zamítl a potvrdil rozsudek první instance. Následně Nejvyšší soud odvolání rovněž zamítl a uvedl, že: *„duševní trýzeň rodičů, kteří trpí, protože nevědí, kde leží hrob jejich dítěte a nemohou ho navštěvovat, není formou nemajetkové újmy a právním základem pro přiznání náhrady škody“*.

Ani Ústavní soud se od předchozích rozhodnutí neodchýlil. Stěžovatel se tedy obrátil na ESLP a ve své stížnosti namítal porušení čl. 8 Úmluvy, právo na respektování soukromého a rodinného života. Z požadované částky nemajetkové újmy ve výši 50 000 EUR byla ESLP udělena necelá čtvrtina. ESLP rozhodl jednomyslně, že těla mrtvě narozených dětí (nejedná se tedy o případy úmrtí plodu) nesmí končit jako nemocniční odpad a navíc vyvodil, že žalobce má právo na základě rozsudku krajského soudu, který potvrdil také soud Nejvyšší, tvrdit, že je obětí ve smyslu porušení práv na respektování soukromého a rodinného života garantovaným čl. 8 Úmluvy.

¹⁰⁰ Rozsudek ESLP ze dne 12.4.2014, Marić proti Chorvatsku, č. 50132/12

¹⁰¹ Naputak o postupanju s otpadom koji nastaje pri pružanju zdravstvene zaštite, Official Gazette no. 50/2000

5 Změny statusového postavení člověka během života

Osobní stav člověka, tj. status, lze charakterizovat jako právní postavení individuální osoby vůči ostatním. Z tohoto postavení vyplývají práva a povinnosti nemajetkové, nebo také statusové, povahy.

Základními právními statusy člověka jsou status aktivní a status pasivní. Aktivní status tvoří soubor způsobilostí, na jejichž základě se může člověk aktivně účastnit soukromoprávních poměrů¹⁰².

Na základě pasivního statusu, který je tvořen právní osobností a souborem základních práv a svobod, se může osoba účastnit soukromoprávních poměrů. Tento status člověk automaticky získá narozením, s výjimkou některých práv, nebo spíše ochrany, která je poskytována již nasciturovi. Pasivní status zaniká, stejně jako právní osobnost člověka, okamžikem smrti.

Řízení o osobním stavu člověka, která jsou způsobilá zasahovat osobní stav člověka, dále procesně upravují řízení dle § 80 písm. a) OSŘ.

Statusové poměry by měly být v zásadě neměnné, přesto v návaznosti na toto ustanovení OSŘ lze pojednávat o řízení o rozvodu, o neplatnosti manželství, o určení, zda tu manželství je či není (§ 371 ZŘS), o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci registrovaného partnerství (§ 399 ZŘS), o určení otcovství (§ 417 a násl. ZŘS) nebo mateřství (§ 426 ZŘS), o osvojení (§ 427 a násl. ZŘS) a řízení o omezení svéprávnosti (§ 34 a násl. ZŘS), o prohlášení za nezvěstného (§ 50 a násl. ZŘS), o prohlášení za mrtvého (§ 54 a násl. ZŘS). Ve všech těchto případech dochází k určitým statusovým změnám v postavení člověka během (nebo těsně po skončení) jeho života.

Stabilita statusových poměrů, především v dnešní době, kdy jsou změny v tomto směru stále žádanější, by neměla vystupovat jako dogma, kdy navíc takový statusový poměr/stav není nikomu ku prospěchu. Prolomení této stability je nutné posuzovat v souvislostech práva na soukromý a rodinný život.

5.1 Manželství

Manželství, jako jeden ze statusových poměrů, který vzniká v průběhu života osob, definuje § 655 občanského zákoníku takto: „*Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon.*“ Přičemž jeho vznik je

¹⁰² FRINTA, Ondřej. In: ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan; FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 152.

podmíněn svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstupují do manželství¹⁰³.

Úprava obsažená v ABGB pojem manželství nevymezuje. Jedinou částí zákona, který se manželstvím zabývá je § 44, který zavádí založení rodinných poměrů manželskou smlouvou¹⁰⁴.

Manželství je možné uzavřít jen mezi mužem a ženou, tedy osobami odlišného pohlaví. Právní úprava manželství je úpravou kogentní, neboť jde o statusový poměr.¹⁰⁵

Pro stejnopohlavní páry právní řád zákonem č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství (dále jen „ZRP“), zavádí institut registrovaného partnerství, jako trvalého společenství dvou osob stejného pohlaví (§ 1 ZRP). Stejně jako v případě manželství se jedná o statusový právní poměr, tj. statusový právní vztah, kdy existence registrovaného partnerství vylučuje možnost uzavřít manželství a naopak. Novela tohoto zákona č. 239/2008 Sb., měla za cíl zajistit soulad institutů registrovaného partnerství a manželství, a to zejména s ohledem na jejich vzájemný vztah a skutečnost, že v obou případech se jedná o statusové otázky¹⁰⁶.

Předmětem této práce není posoudit, zda právní úpravy pro osoby stejného či odlišného pohlaví v jejich komparaci jsou či nejsou dostatečné nebo naopak nedostatečné a diskriminující. Nicméně s poukazem na čl. 3 Listiny ZPS, který zaručuje základní práva člověku bez ohledu na pohlaví a čl. 8 EÚLP zakotvující právo na respektování rodinného a soukromého života a zároveň striktního oddělení úpravy manželství od registrovaného partnerství (a to pouze z důvodu stejného pohlaví), lze o (ne)diskriminaci usuzovat mnohé.

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva však těmto svazkům přiznává stejné právo na rodinný a soukromý život jako svazkům manželským.

Zákon o zvláštních řízení soudních považuje za řízení ve statusových věcech manželských řízení o určení, zda tu manželství je či není, řízení o neplatnosti manželství a řízení o rozvodu manželství.

¹⁰³ § 656 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁰⁴ „Rodinné poměry zakládají se smlouvou manželskou. V manželské smlouvě dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona svoji vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávat i poskytovat si vzájemnou pomoc.“

¹⁰⁵ Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, 1250 s., s. 1 - 7

¹⁰⁶ Milana Hrušáková a kolektiv Zákon o rodině, 4. vydání. Praha: 2009, 586 s

Spolu se zánikem manželství dochází k další statusové změně právních poměrů osob. Občanský zákoník stanoví, že: „*Manželství zaniká jen z důvodů stanovených zákonem.*“¹⁰⁷. Těmito důvody jsou – smrt jednoho z manželů, prohlášení manžela za mrtvého, rozvod manželství a změnou pohlaví jednoho z manželů, o které bude pojednáno níže.

Zcela zásadním následkem zániku manželství je změna statusového postavení manželů. Pokud manželství zaniklo smrtí jednoho z manželů, pozůstalý manžel získává nový statut „vdova/vdovec“. Pokud zaniklo manželství rozvodem, novým statutem rozvedeného manžela bude „rozvedená/rozvedený“. Jakým způsobem manželství zaniklo však není z pohledu práva relevantní, jelikož od tohoto okamžiku může rozvedená či ovdovělá osoba uzavřít jiný statusový svazek, ať již se jedná o manželství či registrované partnerství.

5.2 Změna pohlaví, jména, rodného čísla

Současný občanský zákoník je první svého druhu, který zavedl ustanovení týkající se této problematiky. § 29 odst. 1 říká, že: „*Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.*“ Nad rámec zákona č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách, tedy občanský zákoník zavádí povinnost změny pohlavních orgánů.

Právní řád umožňuje změnu pohlaví osoby, která vykazuje (na základě psychologických a dalších šetření stanovená sexuální deviace) trvalý nesoulad mezi psychickým a anatomickým pohlavím, pomocí chirurgické operace, při které jsou zároveň znemožněny další reprodukční funkce¹⁰⁸. Taková osoba musí dovršit 18. rok života.

Pokud by osoba měla status manželský či vstoupila do registrovaného partnerství, změna pohlaví nelze provést, tj. aspoň dokud manželství nebude rozvedeno či partnerství zrušeno. Poslední podmínkou je potřebné získat kladné stanovisko odborné komise ministerstva zdravotnictví¹⁰⁹.

¹⁰⁷ § 754 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁰⁸ § 21 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách

¹⁰⁹ Tamtéž

Dle § 23 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách den změny pohlaví je ten, který bude uveden v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.

Případná změna pohlaví na právní osobnost člověka nemá žádný vliv, z hlediska změny či zániku. Uvedená skutečnost se jistě projeví jako změna ve sférách sociologických či psychologických, ne však v osobnosti právní.¹¹⁰

Dopad bude zásadní pouze v otázkách rodinných, tj. manželských. Jak bylo zmíněno výše manželství či registrované partnerství musí před přeměnou pohlaví zaniknout.

Zákon pamatuje i na případy, kdy by např. byly předloženy falešné doklady o zániku manželství/partnerství nebo kdy by změna pohlaví byla provedena v jiném státu než v České republice. Zanikající manželství se vypořádá obdobně jako by došlo k rozvodu a obdobně budou upraveny poměry k případným společným potomkům – o tom i bez návrhu rozhodne soud¹¹¹.

Aby si osoba, která prochází změnou pohlaví, pro úplnost a jisté předpoklady nediskriminace, mohla zažádat také o změnu jména a příjmení, je potřebné získat potvrzení o změně pohlaví vydané poskytovatelem zdravotní služby. Potvrzení od poskytovatele zdravotní služby se do 3 pracovních dní doručí na příslušný matriční úřad, který primárně do knihy narození zapíše údaj o změně pohlaví¹¹².

Pokud tato osoba zároveň zažádá matriční úřad o změnu jména či příjmení, musí již být změna pohlaví dokončena¹¹³. Jméno a příjmení se nejčastěji změní na formu neutrální, tj. jména, která mohou být shodně udělována mužům i ženám (Alex, René atd.) a příjmení v nesklonném tvaru, tzn. přímo nevypovídající, zda se jedná o muže či ženu (k příjmení se např. přidává písmeno „í“, „ů“ aj.) Jako důvod pro užívání neutrálního jména a příjmení je v zákoně o matrikách výslovně uvedena probíhající změna pohlaví v §72 odst. 5: *„Fyzické osobě, u níž probíhá změna pohlaví, povolí matriční úřad užívat neutrální jméno a příjmení na základě její žádosti a potvrzení zdravotnického zařízení, u něhož léčba pro změnu pohlaví probíhá.“*

¹¹⁰ Křiváčková J., Hamuláková K., Tintěra T. K pojetí člověka a věci v novém soukromém právu. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2015, 265 s.)

¹¹¹ § 755 odst. 3 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹¹² § 17a zákona č. 301/2000 Sb., Zákon o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen „zákon o matrikách“)

¹¹³ Tamtéž, § 72

Pro účely změny jména a příjmení osob se změněným pohlavím však není potřebné pouze uvést jméno do neutrálního tvaru, jelikož si tyto osoby mohou také zvolit jméno a příjmení nové, definitivně mužské či ženské, k jejich rodnému se nijak nevztahující. Pokud matriční úřad žádost schválí, provede změnu jména a příjmení dodatečným záznamem do matriční knihy¹¹⁴ a vydá nový rodný list. Poté je možné získat nový občanský průkaz se změněným jménem a příjmením, případně i s novou fotografií vypovídající o takové změně.

Změna rodného čísla je možná dle zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech, který tuto možnost pro osoby po změně pohlaví zakotvuje v §17 odst. 2 písm. d): „*Změna rodného čísla se provede v případě, kdy došlo ke změně pohlaví.*“

Změnu rodného čísla provádí výdejové místo na základě nového rodného listu.

Problém nastane v situaci, kdy by rodné číslo chtěla získat osoba, která nechce či nemůže podstoupit chirurgickou změnu pohlaví, ač se přiklání k pohlaví opačnému. Tyto osoby však o změnu zápisu v matrice ani o změnu rodného čísla žádat nemohou, což se jeví jako značně diskriminační, jelikož z rodného čísla lze bez dalšího vyčíst osobní údaje nejen o věku, ale také o pohlaví. V § 13 odst. 3 zákona o evidenci obyvatel a rodných čísel je přímo uvedeno: „...*První dvojčíslí vyjadřuje poslední dvě číslice roku narození, druhé dvojčíslí vyjadřuje měsíc narození, u žen zvýšené o 50, třetí dvojčíslí vyjadřuje den narození.*...“

Diskriminaci v problematice související se změnou pohlaví řešil Evropský soud pro lidská práva již mnohokrát. Zásadním případem pro přehodnocení dosavadní judikatury byl případ Goodwin vs. Velká Británie¹¹⁵, kdy byla stěžovatelem podána žaloba proti Velké Británii, která odmítala schválit změnu pohlaví v právní rovině. ESLP jednomyslně došel k závěru, že došlo k porušení práva na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8 Úmluvy) a zároveň práva na uzavření manželství (čl. 12 Úmluvy). Dále soud judikoval, že změnou pohlaví v právní sféře osob nemůže být zasažen veřejný zájem. Oproti tomu odmítnutí možnosti stěžovateli, aby změnil své pohlaví je nutno brát za zásah do zaručených lidských práv. Právo na soukromí může být porušeno zejména tím, že stát odmítne uznat změnu pohlaví žadatele pro právní účely, konkrétně například odmítnutím změny jména nebo rodného listu.

¹¹⁴ §49 a §5 odst. 1 písm. b) zákona o matrikách

¹¹⁵ Goodwin vs. Velká Británie, stížnost č. 28957/95, rozsudek ze dne 11.7.2002

Kromě případů, kdy dochází ke změně jména či příjmení v souvislosti s procesem změny pohlaví, právní řád dále upravuje situace, kdy je možné tyto změnit i ve standardnějších případech. Občanský zákoník stanoví, že jméno člověka tvoří jeden z aspektů osobnosti člověka, kterému je potřebné zaručit ochranu. Dle § 77 a násl. občanského zákoníku „*Jméno člověka je jeho osobní jméno a příjmení, popřípadě jeho další jména a rodné příjmení, která mu podle zákona náleží. Každý člověk má právo užívat své jméno v právním styku, stejně jako právo na ochranu svého jména a na úctu k němu.*“

Příjmení navíc charakterizuje také matriční zákon, který v § 68 vymezuje případy, jak lze příjmení získat. Primárně se jedná o příjmení určené dítěti při narození. Dále je možné příjmení změnit v důsledku určení otcovství. Dále lze příjmení dítěte změnit v důsledku osvojení, a to až do nabytí jeho svéprávnosti. Poslední situací je výše zmíněná změna příjmení jako důsledek změny pohlaví.

Jméno je jedním ze základních identifikačních znaků každého jednotlivce. Změna jména zároveň nevyžaduje tak striktní podmínky jako změna příjmení. Zákon dále stanoví, v jakých případech není možné jméno změnit, konkrétně toto negativní vymezení zahrnuje tyto případy:

- Nelze změnit jméno osobě mužského pohlaví na ženské, nebo naopak.
- Nelze změnit jméno na zkomolené, zdobné či domácké, nebo na jméno, které má žijící sourozenec společných rodičů.

Změna příjmení je umožněna tehdy, má-li osoba příjmení hanlivé, směšné, nebo je-li pro to vážný důvod. Pokud by o změnu příjmení bylo žádáno za trvání manželství, je třeba souhlasného projevu obou manželů¹¹⁶.

5.3 Rodičovství

Právní postavení individuální osoby vůči ostatním, tj. právní status, se bude měnit i v případě rodičovství. Z tohoto „nového postavení“ budou dále vyplývat určitá práva a povinnosti.

Rodina hraje významnou roli od nepaměti, a ač se jí v průběhu dějin přikládala větší či menší důležitost, dodnes platí, že rodiče spolu s dětmi tvoří

¹¹⁶ KODRIKOVÁ, Zuzana. Jméno jako identifikační znak fyzických osob II. Právo a rodina. 2004, č. 12, s. 18-19

základní prvek rodinného života“, jak konstatoval ESLP v rozsudku Bronda proti Itálii.¹¹⁷

ABGB hovoří ve spojitosti s narozením dětí do rodiny o vzniku nového právního poměru, který mimo jiné přináší i nová práva a povinnosti mezi všemi členy rodiny navzájem¹¹⁸. Již tento zákoník považoval za důležité upravit domněnky otcovství, doslovně „domněnku manželského původu“, a to z důvodu, že nemanželské děti nepožívaly shodná práva jako děti manželské¹¹⁹. Dále ve svém § 138 stanovil: „*O dětech, které se narodí z manželky po projití 180 dnů po tom, kdy vstoupila v manželství a před projitím 300. dne buď po mužově smrti, anebo po úplném rozvázání manželského svazku, platí domněnka manželského původu.*“ a „*Právní domněnka nemanželského zrození platí o těch dětech, které byly sice zrozeny manželkou, avšak před nebo po zákonném čase ustanoveném shora (§ 138) se zřetelem k uzavřenému nebo zrušenému manželství.*“¹²⁰

V dnešní době občanský zákoník za rodinu považuje nejen vztah mezi rodiči a dětmi, ale také mezi manželi samotnými, jak lze vyčíst z rozsudku ESLP ve věci Abdulaziz, Cabales a Balkandali proti Spojenému království¹²¹. V souladu s imigračními pravidly platnými v rozhodné době bylo pánům Abdulazizovi, Cabalesovi a Balkandalimu odmítnuto povolení zůstat v jejich zemi nebo se k nim připojit jako jejich manželé. Stěžovatelé tvrdili, že z tohoto důvodu se stali oběťmi diskriminace na základě pohlaví, rasy a také v případě paní Balkandali narození, a že došlo k porušení článku 3 úmluvy a článku 8. Judikatura dále dovodila, že tzv. rodinný život lze nalézt i mezi matkou, jež dala své dítě k adopci a adoptovaným dítětem¹²² či bylo svěřeno do náhradní rodinné péče¹²³. To samé platí i pro svobodnou matku a její dítě, které také tvoří bez dalšího rodinu. Tento fakt dovodil ESLP ve svém rozsudku Marckx proti Belgii¹²⁴, v němž dospěl k závěru, že tehdejší belgické právo neuznávající automaticky rodičovství neprovdané matky k dítěti,

¹¹⁷ Rozsudek ESLP ze dne 9. 6. 1998, Bronda proti Itálii, č. 22430/93, § 51

¹¹⁸ § 137 zákona č. 946/1811 Sb., obecný zákoník občanský, účinný 31. 12. 1965 - 1. 1. 1917 (dále jen „ABGB“)

¹¹⁹ Tamtéž, § 155

¹²⁰ Tamtéž, § 155

¹²¹ Rozsudek pléna ESLP ze dne 28. 5. 1985, č. 9214/80, 9473/81 a 9474/81, § 62

¹²² Rozsudek ESLP ze dne 10. 1. 2008, Kearns proti Francii, č. 35991/04, § 72; stěžovatelka Kearnssová zažádala porodnici o anonymní porod, kdy poté dala novorozence k adopci, ale po uplynutí dvouměsíční lhůty, v rámci které své rozhodnutí nezměnila, se domáhá zrušení adopce; soud však dovodil, že i po této lhůtě rodinný život mezi matkou a adoptovaným dítětem stále trvá

¹²³ Rozsudek pléna ESLP ze dne 24. 3. 1988, Olsson proti Švédsku (č. 1), č. 10465/83, § 59

¹²⁴ Rozsudek ESLP ze dne 13. června 1979, Marckx proti Belgii, č. 6833/74

kteře porodila, a stavící nemanželským dětem do cesty další překážky, kterým děti narozené v manželství čelit nemusejí, porušuje Úmluvu.

V životě však existují i další situace, které dříve ani dnes nebyly a nejsou požadovány za zcela standartní, avšak se jimi statusové postavení mezi osobami v průběhu života může změnit. Z důvodu expanze lékařství, biologie a příbuzných věd je třeba z pohledu práva upravit také možnosti v minulosti nepředstavitelné, jimiž jsou asistovaná reprodukce, která mnoha párům majícím problémy s početím přirozenou cestou umožňuje vyřešit reprodukční problémy a v ideálním případě přivést na svět zdravé dítě a mimo jiné také institut náhradního mateřství, který je dosud pro mnoho států velmi kontroverzní ač jiní ho už přijali, zapracovali do svých právních řádů a umožnily tak mnoha párům založit rodinu spolu s jejich dětmi. V neposlední řadě je důležité zabývat se problematikou určování otcovství, které občanským zákoníkem upraveno je a stanovuje přesný postup při jeho uplatňování.

Asistovaná reprodukce je zmiňovaná několika zvláštními předpisy.

Asistovanou reprodukcí dle § 3 zákona o specifických zdravotních službách se rozumí metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk, k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodněním vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy.

Občanský zákoník hovoří o tzv. umělém oplodnění, a to v situacích, kdy se upravuje otázka otcovství po předchozím souhlasu partnera k umělému oplodnění. V takovém případě se považuje dle § 776 a § 778 za otce dítěte. Otcovství de iure tedy nemusí být totožné s otcovstvím genetickým.

Je potřebné uvážit, zda by nebylo vhodné, nejen pro účely komplexnosti této právní úpravy, zakotvit také dárcovství ženských pohlavních buněk, jelikož zákon za právní matku dítěte považuje ženu, která ho porodila, bez ohledu na dárcovství vajíčka.

Konkrétní pravidla pro postup při umělém oplodnění upravuje Zákon o specifických zdravotních službách, který mimo jiné vymezuje základní pojmy asistované reprodukce se týkající dále zavádí podmínky pro její provedení a omezení, která by člověku, ať z důvodu věku či příbuzenství, možnost asistované reprodukce znemožnila. Zákon dále stanoví, že ženský genetický materiál pro umělé oplodnění lze použít buď od též ženy, která jím bude po splynutí s genetickým materiálem muže oplodněna, nebo od anonymní dárcyně. Jako

mužskou pohlavní buňku lze použít spermii partnera ženy podstupující asistovanou reprodukci, nebo obdobně od anonymního dárce.

Pro dárce dále platí omezení z hlediska věku, a to odlišně mezi oběma pohlavími. Žena dárkyně nesmí být mladší 18 let a zároveň nesmí převýšit 35 let. Mužský dárce musí dosáhnout věku 18 let a nepřekročit 40 let.

Příjemkyně navíc nesmí být starší 49 let¹²⁵ a o umělé oplodnění musí písemně požádat spolu s partnerem. Tento institut je navíc specifický a snaží se k této problematice stavět velmi obezřetně, jelikož kromě toho, že žádost neplodného páru nesmí být starší 6 měsíců, musí být také souhlas k umělému oplodnění udělován opakovaně, a to před každým novým pokusem o umělé oplodnění, dle dikce § 8 odst. 2 zákona o specifických zdravotních službách.

Tento požadavek již musel řešit také ESLP, který musel závěrem rozsudku Evans proti Velké Británii¹²⁶ konstatovat, že pokud druhý z páru odmítne, tj. odvolá souhlas, implantovat zárodečné embryo do dělohy ženy, neporuší tím čl. 2 a čl. 8 EÚLP, tedy právo na život embrya.

O náhradní mateřství se jedná v situaci, kdy žena, která je schopná odnosit a porodit dítě nabídne takovou „službu“ jinému páru, který z vážných zdravotních důvodů není schopen dítě zplodit či donosit. Tzv. objednatelský pár, který musí být tvořen osobami odlišného pohlaví, uzavře s matkou hostitelkou smlouvu o náhradním mateřství, přičemž v některých státech je to právně umožněné a v jiných by taková smlouva nebyla vymahatelná. Hostitelská smlouva může být uzavřena bezúplatně či za stanovenou odměnu, přičemž objednatelé jsou ti, kdo hradí náklady spojené s procesem náhradního mateřství od implantace embrya po narození dítěte.

Odlišně si státy poté samy stanoví, zda musí být hostitelská matka a objednatelský pár stejného občanství či nikoliv.

Jeden, ale nejčastěji oba budoucí rodiče z objednatelského páru pro tuto formu náhradního mateřství jsou poskytovateli genetického materiálu, tj. spermií a vajíček, i když není vyloučena situace, že tento materiál bude pro budoucí rodiče poskytnut dárce. Pokud jsou tedy genetický materiál i žena hostitelka objednatelskému páru k dispozici, započíná proces asistované reprodukce, kdy jsou umělým oplodněním náhradní matce implantována embrya tohoto páru.

Právě situací, kdy dárce genetického materiálu bude alespoň jeden z budoucích rodičů, se zabýval v nedávné době ESLP, který v prvním posudku

¹²⁵ § 6 odst. 1 zákona č. 373/2011 Sb., zákon o specifických zdravotních službách

¹²⁶ Rozsudek ESLP ze dne 28. 2. 2008, Evans proti Velké Británii, č. 6339/05

podle Protokolu č. 16 ze dne 10. 4. 2019,¹²⁷ uzavřel, že „v případě dítěte narozeného v zahraničí skrze náhradní mateřství za užití gamet zamýšleného otce a neznámé dárkyně, kdy již byl právně uznán rodičovský vztah mezi dítětem a zamýšleným otcem, právo dítěte na respektování soukromého života vyžaduje, aby vnitrostátní právo umožňovalo i právní uznání rodičovského vztahu dítěte a zamýšlené matky“¹²⁸.

Po narození dítěte zpravidla začíná proces osvojení objednatelským párem, na základě kterého se tito stanou matkou a otcem. V zemích Common law, které tento proces v zákonech upravují, je vydáván tzv. parental order (výrok o rodičovství), který může pár získat již za trvání těhotenství náhradní matky. Bohužel je znám i přístup některých států, které procesy náhradního mateřství trestně stíhají (Francie, Itálie, Německo, Rakousko atd.) z důvodu jejich protiprávnosti, viz případ Paradiso a Campanelli proti Itálii¹²⁹, kdy manželé, kteří se neúspěšně pokoušeli počnout dítě přirozeně a poté i cestou asistované reprodukce, vytoužené dítě dále nezískali ani formou adopce. Proto se uchýlili k variantě náhradního mateřství s hostitelskou matkou z Ruska. Dítě se narodilo z embrya získaného z genetického materiálu darovaného od neznámých dárců a na svět jej přivedla v Rusku hostitelská matka, která se po porodu vzdala práv k dítěti. Mezi žadateli a dítětem tedy neexistovala žádná biologická vazba. Ruské úřady vydaly rodný list s uvedením, že podle ruských zákonů byli stěžovatelé rodiči. Stěžovatelé se poté rozhodli přivést dítě do Itálie a žít tam s ním. Genetický původ dítěte zůstal však neznámý a toto dítě nemělo žádnou biologickou vazbu s žádným z rodičů a dle vnitrostátních soudů bylo počato pomocí technik asistované reprodukce, které byly protiprávní podle italského práva. Proto bylo nutné vyjmout nezletilé dítě z péče pana Campanelliho a paní Paradiso a umístit je do vhodné instituce, aby bylo možné co nejdříve určit vhodný pár, který by dítě vychovával. Veškerý kontakt mezi žadateli a dítětem umístěným do dětského domova byl zakázán a dítě bylo adoptováno. Soud rozhodl, že k porušení článku 8 Úmluvy nedošlo.

Pokud proces náhradního mateřství proběhl v cizím státě, některé státy se zdráhají výrok o osvojení či rodičovství uznat¹³⁰.

¹²⁷ č. P16-2018-001

¹²⁸ Srov. Zpravodaj kanceláře vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, roč. 7, č. 3, 2019, str. 23

¹²⁹ Rozsudek ESLP ze dne 24. 1. 2017, Paradiso a Campanelli proti Itálii, č. 25358/12

¹³⁰ obdobně rozsudek ESLP ze dne 26. 6. 2014, Mennesson proti Francii, č. 65192/11

Občanský zákoník České republiky normuje, že matkou dítěte je vždy žena, která dítě porodila. Zákon tudíž nerozlišuje situace, kdy např. genetický materiál, z kterého vzniká embryo je „matce“ (tzv. hostitelské matce při procesu asistované reprodukce) naprosto cizí, mimo jiné smlouvu o náhradním mateřství ani neupravuje. Jedinou možností, která by se dala v problematice náhradního mateřství použít, jedná-li se o zákonnou formu, je poté smlouva o péči o zdraví dle § 2636 a násl. občanského zákoníku, která normuje: „*Smlouvou o péči o zdraví se poskytovatel vůči příkazci zavazuje pečovat v rámci svého povolání nebo předmětu činnosti o zdraví ošetřovaného, ať již je jím příkazce nebo třetí osoba.*“, pokud je sjednána mezi stranami odměna, příkazce je povinen ji zaplatit¹³¹.

Komentář¹³² dále hovoří o důvodech, proč v české právní úpravě zákonodárce odmítá smlouvu o náhradním mateřství zakotvit. Hlavním důvodem je bezesporu striktní odlišování věci od člověka, které by bylo porušeno, pokud by se na nejen počaté, ale i na již narozené dítě dala uzavřít smlouva. Dalším zmiňovaným důvodem pro nezakotvení této smlouvy v právním řádu je fakt, že plněním (předmětem plnění) by v tomto případě muselo být také použití lidského organismu, předání embrya a novorozence, příslib uznání otcovství či osvojení nepočatého dítěte, což ani v jednom zmíněném případě zákon nepřipouští. Jedinou zákonnou možností proto zůstává osvojení dle § 794 a násl. občanského zákoníku.

Poměrně jednodušeji se ke statusu otcovství v tomto procesu může dostat muž. Primárně by stačilo, v případě, kdy by matka hostitelka nebyla vdaná, souhlasné prohlášení „objednatelského“ otce (ten by souhlasil s umělým oplodněním ženy, nebo by před soudem souhlasně prohlásil, že je otcem nenarozeného dítěte dle § 779-782 občanského zákoníku)¹³³. Judikatura ESLP dále uznala, že rodinný život vzniká i v případě otce a dítěte, ke kterému má být nejprve otcovství uznáno¹³⁴.

Řízení před soudy ve věci mateřství upravuje Zákon o zvláštních řízeních soudních, kdy popírání a určování mateřství náleží pod § 426. Cílem tohoto procesu je, a to primárně pro matku a dítě, určení nového statusu mezi těmito osobami, ze kterého budou nově vznikat práva a povinnosti napříč celým právním řádem. Před soudem je potřebné prokázat, že došlo k porodu daného dítěte, případně, pokud

¹³¹ § 2636 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹³² Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, 1250 s

¹³³ Tamtéž, s. 512 – 520

¹³⁴ Rozsudek ESLP ze dne 10. 3. 2005, Róžanski proti Polsku, č. 55339/00

cílem bude domnělé mateřství popřít, že matka zapsaná v rodném listě dítěte v době narození dítěte vůbec nerodila.

Závěrem lze shrnout, že náhradní mateřství není primárně předmětem právní úpravy ani právních vztahů, ale převážně faktem, který přinesl život. Nehledě na to, zda se tento proces odehrává mezi osobami s trvalým pobytem na území České republiky, nebo s jistým přeshraničním prvkem, není jistě dlouhodobě udržitelné, aby zákonodárce tuto závažnou skutečnost lidského i právního života ignoroval¹³⁵.

5.4 Změny související se svéprávností

Základní poznatky o svéprávnosti a o jejím omezení již byly popisovány v kapitole č. 2.2. Nyní se bude kapitola zabývat detailněji změnami, které mohou plné svéprávnosti předcházet, tj. situacemi, kdy se může plné svéprávnosti dosáhnout před dovršením zletilosti.

Nezletilým se svéprávnost přiznává jen částečně, s ohledem k jejich rozumové a volní vyspělosti. *„Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.“*¹³⁶

Občanský zákoník pojem zletilost přímo nedefinuje. § 30 občanského zákoníku pouze stanoví, kdy se zletilosti nabývá: *„Plně svéprávným se člověk stává zletilostí. Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku věku.“*

Lze tedy interpretovat, že zletilost ve spojitosti s nabytím plné svéprávnosti je jakási vlastnost fyzické osoby po dosažení 18 let věku, kdy rozhodným okamžikem je počátek dne/půlnoc jeho narození.

Zákon mimo jiné nabízí také možnost, aby osoba, která 18 let věku nedosáhla, byla považována za plně svéprávnou.

Přesto, že u nezletilých je tato způsobilost omezená, i nezletilý disponuje určitým „množstvím“ svéprávnosti na základě kritéria přiměřenosti rozumové a volní vyspělosti a může tak svojí vůlí např. nabývat práva a vykonávat povinnosti či jinak právně jednat.

Dle § 32 občanského zákoníku lze nezletilému udělit, zpravidla tak učiní rodič/zákonný zástupce, souhlas k určitému právnímu jednání, kterým by dosáhl

¹³⁵ Časopis zdravotnického práva a bioetiky, Journal of Medical Law and Bioethics, Vol 5, No 2 (2015), ISSN 1804-8137, str. 11; <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal>

¹³⁶ § 31 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

požadovaného cíle. Kromě tohoto přivolení nabízí zákon též možnost přiznání svéprávnosti nezletilému, a nebo, ve specifickém případě provozování obchodního závodu¹³⁷, kombinaci přiznání svéprávnosti a udělením souhlasu.

V otázkách o přiznání svéprávnosti se mimo jiné (včetně souhlasu nezletilého aj.) bude přihlížet také k dosažení věku 16 let. Zároveň se přiznání svéprávnosti pro konkrétního nezletilého musí požadovat za výhodnější a účelnější než užití jiných opatření dle části druhé občanského zákoníku (ustanovení poručníka, rodičovská odpovědnost..).

§ 32 občanského zákoníku normuje, že pokud udělil zákonný zástupce nezletilému výše zmíněný souhlas, je nezletilý oprávněn v mezích souhlasu právně jednat, nevylučuje-li to zákon. Tento souhlas však není neomezitelný, resp. zákonný zástupce ho může vzít zpět či ho v jeho rozsahu omezit. Pokud by se jednalo o specifitější situace, např. disponování s nemovitostmi aj., nebude již souhlas zákonného zástupce dostačující a bude nutné získat přivolení soudu. Dle § 898 odst. 2 občanského zákoníku je přivolení potřebné také při zatěžování majetku nezletilým, při nabývání daru a dědictví nikoliv zanedbatelné hodnoty, mimo jiné i při uzavírání úvěrových a obdobných smluv a smluv týkajících se bydlení. Udělení souhlasu nemá předepsanou formu.

Soud poté může přiznat plnou svéprávnost nezletilému za předpokladu dosažení 16 let, při prokázání schopnosti sám se živit a obstarat si své záležitosti. V tomto případě, a pokud se k tomu objeví vážné důvody (týrání, zanedbávání nefunkčnost rodiny..), lze pominout i neudělení souhlasu k přiznání plné svéprávnosti zákonným zástupcem. Stát se tak může např. za situace, kdy rodiče/zákonní zástupci mají k přiznání svéprávnosti svého potomka odlišné názory. V takovém případě se nebude přihlížet k projevu vůle ani jednoho z nich.

Třetí možností, kdy dojde k dosažení plné svéprávnosti před dosažením 18. roku života nezletilého je uzavření manželství se souhlasem soudu, který dle § 672 odst. 2 občanského zákoníku může nezletilému, který dovršil 16 let, výjimečně povolit manželství uzavřít. Proces udělení souhlasu se bude řídit speciálním řízením dle ustanovení § 367 – 370 ZŘS, kdy primárně je potřebné, aby nezletilý podal návrh k povolení o uzavření manželství. Uzavřením manželství poté dochází k nabytí plné svéprávnosti, kterou již nelze pozbýt ani v případě rozvodu manželství či jeho zánikem.

¹³⁷ § 33 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Přiznáním svéprávnosti dojde k zásadním změnám v právním postavení nezletilého, kdy již ve svém jednání nebude ničím omezen a nemusí být rovněž zastupován. Nezletilý bude zároveň oprávněn samostatně jednat v jakémkoliv civilním řízení dle § 20 OSŘ.

Zajímavé pro účely kapitoly o změnách svéprávnosti ve spojitosti s kapitolou „Manželství“ je zmínit situace, kdy dojde k omezení svéprávnosti a následnému záměru opatrovance uzavřít manželství. Platná právní úprava definuje oblasti, ve kterých opatrovník jednat nemůže¹³⁸. Těmi jsou, mimo jiné, právě vznik a zánik manželství, dále výkon rodičovských práv a povinností, pořízení pro případ smrti a prohlášení o vydědění a jejich odvolání.

Úprava zmiňuje tyto výjimky z důvodu, že vyslovit souhlas se změnou osobního stavu opatrovance může opatrovník jen se souhlasem soudu. Z omezení svéprávnosti soudem tedy nutně nevyplývá nemožnost uzavřít manželství, i když je zde prostor, aby i o tomto omezení soud výslovně rozhodl, pokud se prokáže, že osoba reálně není schopna manželství uzavřít. Podle § 673 NOZ manželství nemůže uzavřít osoba, jejíž svéprávnost byla v této oblasti omezena. Omezení svéprávnosti v oblasti uzavírání manželství se ale lehce může dostat do rozporu s čl. 23 Úmluvy Organizace spojených národů o právech osob se zdravotním postižením, který stanoví, že *„státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou účinná a odpovídající opatření mimo jiné k odstranění diskriminace osob se zdravotním postižením ve všech záležitostech týkajících se manželství, rodiny, rodičovství a osobních vztahů na rovnoprávném základě s ostatními, s cílem zajistit: a) uznání práva všech osob se zdravotním postižením, které dosáhnou věku pro uzavření manželství, uzavřít sňatek a založit rodinu na základě svobodného a plného souhlasu budoucích manželů...“*

Případem, kdy byla žena s těžší mentální retardací omezena na svéprávnosti (a před přijetím nové právní úpravy občanského zákoníku svéprávnosti zbavena), a to i pro situace uzavření manželství, se zabýval Nejvyšší soud ČR ve svém rozsudku 30 Cdo 1607/2015. Žena, která partnerský život ve skutečnosti vedla, ač se soud první i druhé instance zdráhal tento partnerský vztah, byť z části, postavit naroveň manželství, argumentovala právě toliko porušením čl. 23 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením normujícím uznání práva všech osob se zdravotním postižením na uzavření manželství. Nejvyšší soud závěrem poukázal na

¹³⁸ § 55 - § 65 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

nerespektování zásady uložení mírnějšího a méně omezujícího opatření soudy prvního a druhého stupně, kdy tyto soudy nevzaly v potaz, že posuzovaná žije partnerským životem, proto by mohla být schopna uzavřít manželství a též je schopna rozhodnout o dalších zásazích do své tělesné a duševní integrity. Z vyložených důvodů Nejvyšší soud dovoláním napadený rozsudek odvolacího soudu zrušil.

Mimo jiné však manželství uzavřené osobou omezenou ve svéprávnosti nelze prohlásit za neplatné také tehdy, jestliže došlo k jeho konvalidaci, tj. došlo-li například v manželství k početí dítěte, které se narodilo živé¹³⁹.

6 Zánik právní osobnosti

„Člověk má právní osobnost od narození do smrti“, jak normuje § 23 občanského zákoníku. Právní osobnost člověka tudíž zaniká výhradně smrtí, kdy je

¹³⁹ § 683 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

potřebné rozlišovat mezi důkazem a domněnkou smrti. Jako důkaz smrti bude nejčastěji sloužit veřejná listina (úmrtní list), kromě toho ale také prohlášení soudem, a pokud by k úmrtí došlo mimo území České republiky nebo nebylo možné zajistit potřebné dokumenty, jako důkaz mohou sloužit také výpovědi svědků či medicínské posudky¹⁴⁰. O nejčastějších důkazech smrti bude pojednáno níže v této práci.

Domněnka smrti může být naopak kdykoliv vyvrácena. § 71 občanského zákoníku predikuje prohlášení za mrtvého v případě, kdy lze mít důvodně za to, že člověk zemřel. V tomto případě nemusí být smrt „jistá“, postačí, že smrt nastala pravděpodobně. Dále je potřebné, aby uplynula zákonná lhůta. Počátek jejího běhu lze stanovit buď od konce roku, v němž došlo k prohlášení za nezvěstného (§ 73 NOZ), nebo od konce roku ve kterém se objevila zpráva o tom, že by člověk mohl být naživu (§ 74 odst. 1 NOZ) případně poslední zpráva, ze které lze usuzovat, že člověk dosud nezemřel (§ 75 NOZ). Pokud by došlo k situaci, kdy by domněnka smrti byla vyvrácena, a člověk stále žil, k prohlášení za mrtvého se nepřihlíží, vyjma situace, kdy by nedošlo k obnovení manželství či registrovaného partnerství (§ 76 odst. 1 NOZ).

Pokud nastane okamžik zániku právní osobnosti člověka, dojde ex lege k mnoha dalším právním skutečnostem. Jak bylo rozebráno v práci výše, dochází především k zániku manželství či registrovaného partnerství. Dále může dojít k situaci, kdy zemře věřitel, na jehož osobu bylo omezeno plnění a tímto okamžikem dochází také k zániku tohoto práva.

Kromě situace, kdy je brána smrt za prokázanou, se může uplatnit fikce zániku právní osobnosti, a to ve dvou následujících případech. Prvním je zánik právní osobnosti z důvodu prohlášení člověka za mrtvého. Druhým případem je fikce zániku právní osobnosti zpětně, ke dni početí, tj. účinky ex tunc. Tato problematika již byla v této práci zmíněna, proto se tato bude v následujících kapitolách zabývat pouze fikcí dle prohlášení člověka za mrtvého.

Důležité je vzít v úvahu, že ač smrtí či prohlášením, právní osobnost člověka zaniká, osobnost a k ní se vážící práva nikoliv, jelikož lze za určitý „přesah“ působení právní osobnosti po smrti člověka považovat postmortální ochranu osobnosti, které se tato práce bude dále detailněji věnovat v poslední podkapitole.

¹⁴⁰ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s, s. 186 - 188

Pro komplexnost tématu je třeba, ač okrajově, zmínit také zánik právní osobnosti právnické osoby. § 185 a § 186 občanského zákoníku uvádějí, že stát se tak může výmazem z veřejného rejstříku, tj. u právnických osob, které jsou do veřejného rejstříku zapsané, nebo skončením likvidace u těch, které zápisu nepodléhají. § 183 odst. 1 uvádí, že jen z důvodu změny právní formy právnické osoby její právní osobnost, tedy ani právnická osoba jako taková nezaniká. Zaniknout poté může v důsledku fúze či rozdělení¹⁴¹, kdy zánik je vázán na podobu přeměny¹⁴².

6.1 Smrt

Smrt představuje významnou právní skutečnost, jež je nezávislá na vůli osoby. Občanský zákoník však smrt jako takovou, ani přesný okamžik smrti nedefinuje. Zatímco umírání je proces, který trvá určitou dobu, smrt člověka znamená konkrétní okamžik v rámci tohoto procesu.

Pouze pro účely transplantčního zákona č. 285/2002 Sb., bylo ale určité vymezení smrti provedeno. Ten, na základě poznatků moderní lékařské vědy, stanoví, že: „*Smrtí se rozumí nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu.*“¹⁴³

Zmíněný zákon tedy vychází z mozkové smrti, což může být jeden z důvodů, proč občanský zákoník tuto tezi výhradně nepřijímá. Jelikož je zdravotnictví na stále vyšší úrovni a zaznamenává i v otázkách mozkové smrti značné pokroky, nelze jednoznačně prohlásit, že smrtí mozku by zanikly všechny ostatní tělní funkce, které mohou být dlouhou dobu poté udržovány lékařskými přístroji.

Pro občanský zákoník, který rovněž problematiku smrti obsahuje, je vymezení tohoto okamžiku důležité. Komentář k občanskému zákoníku¹⁴⁴ například zmiňuje situaci z německého právního prostředí, kdy byly pro potřebu počatého dítěte udržovány tělesné funkce matky po mozkové smrti. Tělo ženy sloužilo spíše jako inkubátor pro dosud nevyvinuté dítě, přesto by bylo značně

¹⁴¹ § 176-183 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁴² Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 178 - 182

¹⁴³ § 2 písm. e) zákona č. 285/2002 Sb., Zákon o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (dále jen „transplantační zákon“)

¹⁴⁴ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s

nemorální a neetické prohlásit, že tato osoba je mrtvá, a to v okamžiku, kdy v ní roste nový život¹⁴⁵.

Následně bylo přistoupeno k názoru, že za smrt lze považovat okamžik, kdy nefunguje mozek, srdce ani plíce. Neuner uvádí, že „*tento kumulativní předpoklad je konsekventní také dle systematických hledisek: Právě jako právní osobnost vzniká spolu s důkazem jednotlivých životních funkcí a zvláště nevyžaduje žádné aktivity mozku, končí také pak opět, pokud poslední centrální životní funkce zanikne.*“

Kvůli účinkům zániku právní osobnosti člověka je nejdůležitější zjistit kromě smrti člověka také čas, ve kterém pravděpodobně k úmrtí došlo. Na základě těchto poznatků je později vyhotovena veřejná listina, tj. úmrtní list, prokazující smrt zemřelého¹⁴⁶. Lékař se specializovanou způsobilostí provádí prohlídku těla postupem uvedeným v § 86 a § 87 zákona č. 372/2011, zákon o zdravotních službách a tento lékař rovněž úmrtí oznámí matričnímu úřadu, který o této skutečnosti učiní zápis do knihy úmrtí¹⁴⁷. Úmrtní list lze vydat osobě, která se zemřelým sdílela společnou domácnost či je vypravitelem pohřbu, a nebo osobě, která prokáže na jeho vydání právní zájem¹⁴⁸.

6.2 Prohlášení za mrtvého

§ 26 odst. 2 občanského zákoníku uvádí: „*Nelze-li tělo mrtvého prohlédnout stanoveným způsobem, prohlásí člověka za mrtvého i bez návrhu soud, pokud byl člověk účasten takové události, že se jeho smrt vzhledem k okolnostem jeví jako jistá. V rozhodnutí určí soud den, který platí za den smrti.*“

Dále poté § 71 odst. 2 občanského zákoníku stanoví, že: „*Na člověka, který byl prohlášen za mrtvého, se hledí, jako by zemřel. Prohlášením manžela za mrtvého zaniká manželství dnem, který se pokládá za den jeho smrti; totéž platí o registrovaném partnerství.*“

V případě fikce zániku právní osobnosti člověka se uplatní právě prohlášení člověka za mrtvého. V situacích, kdy není možné prohlédnout tělo zemřelého standardním, výše popsaným způsobem, prohlásí osobu za mrtvou soud. Samotným

¹⁴⁵ usnesení okresního soudu v Hersbrucku ze dne 16. října 1992, XVII 1556/92, uveřejněné v časopise Neue Juristische Wochenschrift, 1992, s. 3245

¹⁴⁶ § 567 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁴⁷ § 21 zákona č. 301/2000 Sb., zákon o matrikách

¹⁴⁸ Tamtéž, § 25 odst. 4

prohlášením člověka za mrtvého však jeho právní osobnost nezaniká, tato fikce jen stanoví možnosti pro následný postup jak ve veřejném, tak v soukromém právu. Proces by tedy probíhal tak, jako by ke smrti skutečně došlo, fakticky to ale neznamená, pokud je osoba stále naživu, že by její právní osobnost zanikla.

Při prohlášení člověka za mrtvého soudem nesmí existovat žádné pochybnosti, které by tuto skutečnost zpochybňovaly, tzn. že by osoba mohla nadále žít. Uplatní se tak tedy za situací, které zpravidla končí smrtí – pád z vysoké výšky, utonutí na širém moři, požár v uzavřeném prostoru, pád a následná exploze letadla atd..

Prohlásit člověka za mrtvého může soud na návrh oprávněné osoby, ale také z úřední povinnosti na základě postupu upraveného § 54 a násl. Zákona o zvláštních řízení soudních. V rozsudku je potřebné určit den smrti, tj. nejčastěji den, kdy došlo k tragické situaci.

Jak ve svém rozsudku 33 Odo 240/2005 tedy judikoval Nejvyšší soud, *„způsobilost fyzické osoby, jež byla prohlášena za mrtvou, mít práva a povinnosti zaniká právní mocí rozsudku o prohlášení za mrtvého.“*

Lze shrnout, že kvůli vysoké pravděpodobnosti nastalé smrti člověka, má rozhodnutí o prohlášení za mrtvého účinky ex tunc a konstitutivní povahu. Účinky ex tunc se váží právě k datu smrti uvedeném v rozhodnutí soudu. Konstitutivní povaha účinky rozhodnutí v tomto případě zakládá. Naopak, deklaratorní povaha, kdy se pouze konstatuje, že k smrti došlo, bude uplatněna za situace, kdy k prohlášení smrti dojde např. po ohledání těla aj., tzn. na základě důkazu smrti. Pro právní osobnost i právní poměry musí mít konstitutivní rozhodnutí o prohlášení člověka za mrtvého účinky shodné jako faktická smrt člověka, jehož tělo bylo nalezeno s dopisem na rozloučenou osahující datum konce života¹⁴⁹.

Pro účel kapitoly se vhodné zmínit se také o případě, kdy prohlášení člověka za mrtvého ještě předchází řízení o prohlášení člověka za nezvěstného. Nezvěstný je ten, kdo opustil své bydliště, nepodal o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje¹⁵⁰ a o takovém svéprávném jedinci tak prohlásí soud. Ač není nutné, aby ve všech případech existovala vazba mezi nezvěstností a smrtí člověka, občanský zákoník s takovou možností výslovně počítá. Zákonem není dále stanovena žádná

¹⁴⁹ Právní rozhledy 19/2017, s. 649

¹⁵⁰ § 66 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

doba, po kterou by měl být nezvěstný pohřešován. Zákon o zvláštních řízeních soudních může alespoň naznačit, že se uvažuje o době nepřesahující tři měsíce¹⁵¹. Pokud lze uvážit, že prohlášení člověka za nezvěstného má vliv i na řízení o prohlášení člověka za mrtvého a zároveň existují-li pochybnosti, že by tento nezvěstný mohl být stále naživu, může ho soud prohlásit za mrtvého na návrh osoby, která na tom má právní zájem. Mimo jiné soud určí i datum smrti nezvěstného¹⁵².

Pokud by ale k prohlášení člověka za nezvěstného nedošlo, je třeba počítat s lhůtou sedmi let od konce roku, v němž se objevila poslední zpráva, z níž lze usuzovat, že byl člověk ještě naživu¹⁵³.

6.3 Asistovaná sebevražda, euthanasie

Právní řád České republiky v současnosti euthanasii ani asistovanou sebevraždu v žádné normě výslovně neupravuje. Ač oba tyto instituty směřují ke stejnému cíli, tj. předčasné ukončení života (tedy předčasný zánik právní osobnosti člověka), charakteristikou se odlišují. Z důvodu, že právní věda tyto pojmy účelně nevymezuje, definovat asistovanou sebevraždu lze např. z pohledu sociologického jako „*záměrné jednání osoby spočívající v napomáhání při sebevraždě jiné osoby nebo navedení druhé osoby k tomuto jednání.*“¹⁵⁴

Euthanasii lze popsat jako úmyslné zbavení života nevléčitelné osoby, která prokazatelně trpí a není schopna sama spáchat sebevraždu, ač by si to tak přála. Dochází tedy k ukončení podpory života, která je v danou situaci pro pacienta nezbytná v tom smyslu, že bez jejího poskytování nebude schopen přežít.

V právu i ve společnosti dochází nejčastěji ke kolizi dvou názorů na tyto instituty, a to za první, zda má člověk právo na předčasné ukončení života, tedy právo na euthanasii, a za druhé, za předpokladu, kdy by euthanasie právem člověka skutečně byla, zda tato neodporuje právu na život, zaručenému a upřednostňovanému všemi úmluvami a deklamacemi o základních lidských právech.

Otázku, zda si člověk smí zvolit, jak a kdy bude zbaven svého života, řešil také ESLP v případě *Pretty proti Spojenému království*¹⁵⁵, kdy dospěl k názoru, že

¹⁵¹ § 53 zákona č. 292/2013 Sb., zákon o zvláštních řízeních soudních

¹⁵² § 72 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁵³ Tamtéž, § 74

¹⁵⁴ Císařová, D., Sovová, O. a kol., *Trestní právo a zdravotnictví*, 2., upravené a doplněné vydání, Orac, Praha 2004, s. 108

¹⁵⁵ Rozsudek ESLP ze dne 29. 4. 2002, *Pretty proti Spojenému království*, č. 2346/02

nikoliv a závěrem konstatoval, že čl. 2 EÚLP nezahrnuje právo na asistovanou sebevraždu či aktivní euthanasii. O judikatuře ESLP v této problematice a o případu samotném bude podrobněji zmíněno níže.

Rozdíl mezi asistovanou sebevraždou a euthanasií lze tedy spatřovat v tom, kdo při ukončení života aktivně koná s tímto záměrem. U euthanasie vykonává tento akt jiná osoba, odlišná od „umírajícího“, zatímco při asistované sebevraždě koná sebevrah sám – asistující osoba např. napomáhá s přípravou procesu.

Dále institut asistované sebevraždy postrádá prvek nemoci či značného utrpení této osoby¹⁵⁶.

Při asistované sebevraždě si pacient převezme toxickou látku či jiné vybavení k ukončení života od odborného asistenta, avšak rozhodný akt o ukončení života provede sám. Kvůli tomu, aby se předcházelo zneužití této formy ukončení života, se celý proces zaznamenává na video, pacient také vlastnoručně stvrdí, že ukončuje svůj život dobrovolně a tento souhlas projeví i ústně do videa.

Žádný soud, vnitrostátní ani evropský, se však nikdy nevyjádřil k otázce, zda by tyto formy předběžného ukončení života měly být zakázány. Je totiž podstatné vzít v potaz situace, kdy plně svéprávný člověk, který je při vědomí nemůže být nucen „přežívat“ i přes značný tělesný či duševní diskomfort a být proti své vůli držet při životě. Takové jednání by nemuselo být v souladu s právem na respektování jejich soukromého života.

Komise dále shledala, že nedobrovolná pasivní euthanasie nevyžaduje trestní postih, neboť tato forma ukončení života právo na život neporušuje, jelikož neexistuje žádné řešení, jak nemocného uzdravit¹⁵⁷.

Ústavní soud ve svém nálezu (I. ÚS 2078/16) dále uvedl, že právě ve zmiňované oblasti poskytování zdravotní péče je potřeba vyslyšet a ctít možnost umírajícího odmítnout další poskytování péče, ač by toto vedlo k ukončení života. *„Proto jedná-li jakákoliv osoba v souladu s těmito pravidly a potřebnou péči neposkytne s ohledem na nesouhlas svéprávného dospělého pacienta, nemůže spáchat trestný čin neposkytnutí pomoci, neboť by nebyl naplněn jeden z nezbytných znaků trestného činu – výše zmíněná protiprávnost jednání“* Závěrem dodal, že kromě respektování projevené vůle takové osoby, je třeba také respektovat *„rozhodnutí nejen odmítnat pomoc od konkrétní osoby, ale i přání, aby tato osoba*

¹⁵⁶ Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1687 s., str. 345 – 396

¹⁵⁷ Zdenkowski, G. The International Covenant on Civil and Political Rights and Euthanasia. University of New South Wales Law Journal, 1997, s. 189

nezajišťovala pomoc od dalších třetích osob“. Tento náleží je přelomový v tom smyslu, že svéprávnému jedinci umožňuje rozhodnout o konci svého života. Do tohoto rozhodnutí nemá právo zasahovat ani stát, a to ani proti osobám, které projevenou vůli umírajícího odmítajícího další péči respektují¹⁵⁸.

Euthanasie se dá poté rozdělit na několik forem dle projevu vůle dotčené osoby i dle jejího vykonání. Euthanasie, kterou lze provádět pouze konáním, které urychlí umírání osoby či zkrátí život trpícího, ať již zavedením smrtící infuze, podání toxické látky aj. (tzv. strategie přeplněné stříkačky) se nazývá aktivní. Právě tato forma provedení je celosvětově odmítána na rozdíl od euthanasie pasivní. Toto jednání by bylo dle české právní úpravy posuzováno jako trestný čin vraždy dle § 140 trestního zákona č. 40/2009. Omisivní jednání, tj. nekonání je naopak charakteristické pro euthanasii pasivní. Ta může například spočívat v tom, že za situace, kdy se osoba zřekne život prodlužujících opatření (umělá výživa, hydratace, ventilace, aj.), že lékař upustí od další léčby umírajícího a jeho smrt tak nebude dále oddalovat. U této formy se pak jedná o tzv. „strategii odkloněné stříkačky“.

Tato forma euthanasie na rozdíl od výše zmíněné aktivní, má mezi státy určitou vyšší tolerance, minimálně ji lze alespoň považovat za etičtější ve srovnání s euthanasií aktivní. V praxi to může vypadat například tak, že umírající prohlásí, že si za určitých podmínek nepřeje, aby byla zahájena resuscitace, nebo aby se pokračovalo v intenzivní léčbě takového charakteru.

I v České republice však bylo učiněno několik pokusů o zakotvení úpravy „důstojné smrti“ do právního řádu. Za zmínku stojí návrh zákona senátorky Václavy Domšové – Zákon o důstojné smrti, byl poprvé předložen v roce 2008. Tento návrh zákona byl však zamítnut, v poměru 38 – pro zamítnutí, 11 – proti zamítnutí¹⁵⁹. Znovu a v téměř obdobném znění byl tento návrh znovu předložen poslanecké sněmovně skupinou poslanců dne 26. 5. 2016, na základě požadavků veřejnosti, která žádá rychlé a jednoduché řešení této problematiky. Požadavek byl vyjádřen například také v petici, kterou podpořilo více než 400 občanů.

Tuto situaci bylo nutné řešit nejen z důvodu úpravy „důstojné smrti“ jako takové, ale také z důvodu nedostatečné a nepříliš kvalitní paliativní péče. Návrh zákona neobsahuje v České republice znatelný přelom, jelikož problematika v oblasti

¹⁵⁸ Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s., str. 206 – 224

¹⁵⁹ www.senat.cz - Stenozáznam z 1.dne 16.schůze, Těsnopisecká zpráva z 16. schůze Senátu, Parlamentu České republiky, (1. den schůze – 18. září 2008)

„umírání“ je již v některých směrech upravena. Jako příklad lze zmínit možnost odmítnout pokračování v léčbě, která je zcela legální a v praxi využívaná. Další možností je ministerstvem zdravotnictví připravovaný návrh institutu tzv. living will, kdy by osoba, v situaci nastalého stavu neslučitelného se životem, měla možnost písemně vyjádřit, jak s ní bude nadále zacházeno, pokud nebude schopna o sobě nadále rozhodovat.

Přijetí zákona mimo výše zmíněnou veřejnost podpořila také Lékařská akademie. Předlohou zmiňovaného návrhu je z velké části právní úprava fungující v Belgii od roku 2002. Zákon je postaven na uznání plné autonomie trpícího, zároveň ale nezasahuje do svobody osob, které s takovým řešením konce života nesouhlasí. Zákon by tak rozšiřoval základní lidské právo – právo projevu svobodné vůle. Cíleně by tak došlo k zavedení nové právní normy o důstojné smrti, která by naplňovala dva základní předpoklady, a to ukončení života pacienta na jeho žádost s vědomou odbornou pomocí lékaře za podmínek stanovených zákonem a pokud není možno využít uvedeného postupu, tak za druhé úmyslné ukončení života pacienta na jeho žádost lékařem, tzv. aktivní eutanázie¹⁶⁰.

Návrh obsahuje základní podmínku, za které smí pacient o „důstojnou smrt“ zažádat – beznadějný zdravotní stav vyvolaný trvalým fyzickým či psychickým utrpením jako následkem dlouhodobé závažné a nevléčitelné nemoci (§ 7 odst. 1). Dále stanovuje nutnost podmínky účasti lékaře – dle § 2 může být „důstojné smrti“ nápomocen pouze lékař, a ten zároveň není za tento skutek odpovědný. Stanoví náležitosti žádosti pacienta – pacient musí být plně svéprávný a při vědomí, žádost musí vyhotovit vlastnoručně písemnou formou a především dobrovolně. Žádost musí dále obsahovat datum a úředně ověřený podpis.

V neposlední řadě také upravuje možnost, kdy by pacient o „důstojnou smrt“ mohl požádat předem pro případ, že by v době, kdy má k „důstojné smrti“ dojít, již nebyl schopen takový projev vůle učinit.

Tento návrh zákona však také nebyl vládou přijat, a to z důvodu značného nebezpečí jeho zneužití, jak argumentovala většina poslanců.

Na rozdíl od (ne)úpravy důstojného umírání v České republice jsou některé evropské i mimoevropské státy pokrokovější a tuto možnost ukončení života svým občanům dovolují.

¹⁶⁰ <https://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/hlasa?O=6&S=16&T=303>

První evropskou zemí, která roku 2002 zakotvila úpravu euthanasie do svého právního řádu, bylo Nizozemí. Již od 70. let minulého století však lze v této zemi, a to jak v judikatuře, tak např. ve vzniku Vládní komise pro euthanasii, spatřovat jistou míru tolerance k tomuto ukončení lidského života. Právní úprava v roce 2002 považovala za nejdůležitější upravit následující body: nutnost daného lékaře konzultovat provádění euthanasie v každém konkrétním případě s dalším nezávislým lékařem, který se stanoviskem vyjádří k otázce, zda jsou splněny všechny zákonné požadavky pro uplatnění euthanasie. Pokud lze prokázat neuvážené jednání lékaře provádějícího euthanasii, znamená to pro něj podrobení se zdravotnické disciplinární autoritě¹⁶¹. A dále zřízení komise, která vždy před přistoupením k euthanasii posoudí, zda není možno pro konkrétního jedince zvolit jiný, mírnější způsob k jeho pomoci.

Ve stejném roce byl v Belgii přijat návrh zákona legalizující euthanasii. Oproti Nizozemí tato země do přijetí zmiňovaného zákona postrádala i jakoukoliv judikaturu ohledně euthanasie. Zákon definuje euthanasii jako úmyslné ukončení života osoby na její žádost někým jiným. Aby mohla být tato uplatněna, musí být žadatel plně svéprávný a v okamžik žádosti plně při vědomí, musí tento požadavek vznést dobrovolně, bez nátlaku aj., a jeho zdravotní stav mu způsobuje nesnesitelné fyzické či psychické utrpení, které nemůže být jinak zmírněno¹⁶². Od roku 2014 se navíc v této jediné zemi může dopomáhat k sebevraždě také dítěti mladšímu 12 let a od věku 12 let také žádat o asistovanou sebevraždu.

Další zemí umožňující tento proces ukončování života je Německo. Zákon upravující tuto problematiku byl přijat v roce 2015. Tento zavádí formu pasivní euthanasie, tj. neposkytnutí život udržující léčby. Německý právní řád navíc nezavádí trestnost sebevraždy, tedy ani nápomoc a asistence k ní nejsou považovány za trestné¹⁶³.

Závěrem lze zmínit také Švýcarsko, kde se sice euthanasie považuje za nelegální, ale je zákonem umožněno, za splnění jistých podmínek, asistovat člověku při sebevraždě. Trestná by tato situace byla pouze za předpokladu, kdy by k asistenci vedla osobu čistě sobecká pohnutka či vidina získání prospěchu (čl. 115

¹⁶¹ GRIFFITHS, John; WEXERS, Heleen a ADAMS, Maurice. *Euthanasia and Law in Europe*. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008, s. 3

¹⁶² The Belgian Act of Euthanasia, (online). Vychází z anglického znění zákona (cit. 2021-03-13) Dostupný z: <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EPaID=59>

¹⁶³ Rechtliche Regelungen. In: Deutsches Referenzzentrum für Ethik in den Biowissenschaften (online) 2017 (cit. 2021-03-13). Dostupné z: <http://www.drze.de/im-blickpunkt/sterbehilfe/rechtliche-regelungen>

švýcarský trestní zákoník). Právní úprava mimo jiné povoluje provedení asistované sebevraždy také pro cizí státní příslušníky, proto se zde z výše zmiňovaných zemí nejvíce projevuje „sebevražedný turismus“¹⁶⁴.

Významným pro problematiku euthanasie/asistované sebevraždy se stal také zmiňovaný případ Pretty proti Spojenému království, kdy britská stěžovatelka trpěla onemocněním motorických neuronů, které zapříčiňuje ochabování svalstva až úplné udušení. V tuto dobu byla již stěžovatelka ochrnutá od krku dolů a nebylo tak pro ni reálné vlastní pomocí spáchat sebevraždu. K tomuto ji byl ochoten dopomoci její manžel, proto se paní Pretty obrátila na soud, aby přislíbil, že pokud tak stěžovatelčin manžel učiní, nebude poté trestně stíhán na základě nápomoci k sebevraždě, která je v britském právním řádu považována za trestný čin. Jelikož byly všechny její vnitrostátní žádosti odmítnuty či zamítnuty, jako poslední možnost zůstala stížnost k ESLP pro porušení čl. 2 (právo na život), čl. 3 (zákaz mučení a nelidského a ponižujícího zacházení), čl. 8 (právo na respektování soukromého a rodinného života) a čl. 9 (svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání). Elementárním se pro ESLP stal článek 2, který dle jeho výkladu rozhodně nemá zahrnovat i právo na smrt. Dle soudu však nedošlo k zásahu ani do dalších zmiňovaných práv.

Důležitým se tedy tento rozsudek stal nikoliv pro stěžovatelku, ale pro to, že bylo poprvé komplexně rozebrané téma asistované sebevraždy, potažmo euthanasie na úrovni evropské ochrany lidských práv.

Závěrem této problematické kapitoly se lze zamyslet nad tím, zda je skutečně dobrovolná euthanasie v rozporu s právem na život, případně, na základě čeho by se dala do českého právního řádu zařadit, když je dle mínění veřejnosti z převážné většiny žádoucí některý z těchto institutů jako možnost rozhodnout o konci svého života, ač za splnění přísných podmínek, do právního řádu zavést. Právě z důvodu zájmu veřejnosti a současnému strachu a odmítání poslanců se tímto dále zabývat, by bylo nejvhodnější umožnit veřejnosti vyjádřit se k uzákonění důstojného umírání, a to např. formou referenda. Kdo jiný by měl o této věci rozhodnout, než právě sami občané. Pokud by výsledek referenda byl kladný, bylo by jistě namístě na základě tohoto, znovu projednat možnost přijetí zákona o důstojném umírání a případně tuto možnost v právním řádu České republiky legalizovat.

¹⁶⁴ <http://edition.cnn.com/214/08/20/health/suicide-tourism-switzerland/index.html>

6.4 Ochrana osobnosti po smrti člověka

„Lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka. Naložit s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky způsobem pro zemřelého nedůstojným se zakazuje.“¹⁶⁵

Uznáním postmortální ochrany je učiněno zadost staré známé zásadě De mortuis nihil nisi bene (O mrtvých jen dobře), která je původně připisována řeckému filozofovi Chilonovi ze Sparty¹⁶⁶.

Je třeba zmínit, že kromě těla zemřelého, tj. jeho pozůstatků a ostatků je přiznávána ochrana také jeho (např. tvůrčím) činností učiněným v průběhu života, mimo jiné se chrání jeho čest, dobré jméno apod. Postmortální ochranu lze tedy přiznat jediné osobám fyzickým. Ze žádného zákona ani rozhodovací praxe soudů nevyplývá úprava, či není dovozena ochrana právnických osob po jejich zániku, ať již by se jednalo o ochranu názvu nebo pověsti takové právnické osoby¹⁶⁷, což dále potvrdil také Nejvyšší soud ve svém rozsudku 23 Cdo 5152/2008, kde konstatoval že: „...*Obdobně toto platí i u práva právnické osoby na ochranu práv odvozených od osobnostních práv fyzické osoby a povinnosti původce zásahu proti těmto právům. Povinnosti fyzické osoby vyvozené z § 19b odst. 2 obč. zák. jsou výlučně jejími osobními povinnostmi, které smrtí povinné osoby nepřechází na její právní nástupce.*“

Ač smrtí člověka zaniká jeho právní osobnost a s ní spojená ochrana, lze z hlediska dělení práv postmortální ochranu zařadit mezi práva osobní, tedy absolutní osobní práva působící erga omnes¹⁶⁸.

Institut postmortální ochrany se sestává ze dvou složek, pozitivní a negativní. Negativní složka ukládá, že do piety zemřelého nikdo není oprávněn zasahovat, pokud se nejedná o zásahy, se kterými právo výslovně počítá (např. zákonná licence). Tato složka může být použita nejdříve v okamžiku smrti daného člověka, od kdy může být posmrtná ochrana aktivně vykonávána a zakládá tím všem povinnost do piety zemřelého nezasahovat¹⁶⁹. Pozitivní složka, jež může být aplikována pouze za života osoby, umožňuje člověku za jeho života určit, jak bude

¹⁶⁵ § 92 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁶⁶ Chilon ze Sparty, asi 600 př. n. l., jeden ze sedmi řeckých mudrců

¹⁶⁷ a contrario § 135 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁶⁸ Ten, kdo bude tato práva nárokovat, však nemůže být z logiky věci sám zemřelý, ale zpravidla jeho příbuzný dožadující se ochrany jeho památky.

¹⁶⁹ Právní rozhledy 21/2018, s. 725

nakládáno s jeho tělem, jaká bude forma jeho pohřbu apod. Pokud by tato složka nemohla být uplatněna za jeho života, nebylo by možné ovlivnit posmrtné nakládání s tělem a nehmotnými statky dle mínění této osoby. V takovém případě by právo rozhodnout o nakládání s tělem zemřelého, či o jeho pohřbu přešlo na jeho příbuzné.

Pokud jde o rozsah předmětu postmortální ochrany, lze jej rozlišovat ve dvou směrech. V první řadě je chráněna vlastní pieta zemřelého, tedy jeho prestiž, čest nebo důstojnost. V této souvislosti hovoříme o tzv. obecné postmortální ochraně¹⁷⁰. Druhou skupinou chráněnou postmortální ochranou jsou statky, které zemřelá osoba vytvořila za života. Jedná se tak o zvláštní postmortální ochranu, kde předmětem ochrany je zpravidla výsledek tvůrčí činnosti zemřelého. Zvláštní postmortální ochrana je předmětem zejména práva autorského

Kromě úpravy v občanském zákoníku, která zemřelému po zániku jeho právní osobnosti přiznává ochranu a dbá na zachování piety, tuto problematiku upravují i další veřejnoprávní předpisy. O nakládání s lidským tělem po smrti člověka, včetně úpravy a rozlišení pozůstatků a ostatků a o otázkách týkajících se jeho pohřbení aj. hovoří blíže zákon o pohřebnictví č. 256/2001 Sb.. V kontextu zdravotnického práva (zákon o zdravotních službách a zákon o specifických zdravotních službách) je dále přiznána ochrana všem informacím a údajům, které byly shromažďovány za života pacienta (zdravotní údaje) – jedná se tedy také o ochranu „duševní“. *„Pacient má dále právo rozhodnout o tom, komu budou poskytnuty informace o jeho zdravotním stavu po jeho smrti.“*¹⁷¹

Pieta zemřelého je chráněna také v rovině trestního práva, jelikož trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.) obsahuje několik skutkových podstat k postmortální ochraně se vztahujících. Například se jedná o trestný čin pomluvy (§ 184 TrZ), trestný čin výtržnictví (§ 358 TrZ) nebo trestný čin hanobení lidských ostatků (§ 359 TrZ).

Ústavněprávní základ postmortální ochrany lze nalézt v čl. 10 odst. 1 Listiny ZPS: *„Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.“* Ochrana lidské důstojnosti je tak v zásadě nekonečná a není omezena pouze na období života člověka¹⁷². K tomu lze

¹⁷⁰ § 82 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁷¹ MATES, Pavel, JANEČKOVÁ, Eva a BARTÍK, Václav. Ochrana osobních údajů. Praha: Leges, 2012, s. 166. Praktik (Leges)

¹⁷² Mazurkiewicz, J. Non omnis moriar. Ochrana dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2010, s. 31

zmínit také fakt, že v kontextu občanského práva vůle zemřelého překračuje pomyslný rámec smrti¹⁷³.

Z hlediska dosavadní judikatury k postmortální ochraně, resp. k době její trvání, však je nutné konstatovat, že komplexnost pohledu na danou věc neexistuje. V této problematice judikatury České republiky dominuje judikatura německá, kdy německé soudy uznaly ochranu po smrti člověka v různých časových lhůtách a která mimo jiné dospěla k závěru, že čím delší doba uplyne od úmrtí zemřelého, potřeba ochrany piety zemřelého klesá, neboť mizí přímé vzpomínky na zemřelého. Konkrétně se jednalo o časové lhůty ochrany: v případě BGHZ, 26, 52 – Sherlock-Holmes-Fall v délce trvání 7 let, v případě LG Berlin, UFITA Band 51 (1968), 394 – Sauerbruch-Fall v délce 9 let, dále také 12 let (BGH, GRUR, 1984, 907 – Frischzellenkosmetik) nebo dokonce 17 let v případě LG Berlin, UFITA Band 30 (1960), 92 – Joseph-Schmidt-Fall.

Z české judikatury lze uvést usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3176/2009¹⁷⁴, kde byla poskytnuta postmortální ochrana po více jak 57 letech a to osobě, která zemřela roku 1946, a k zásahu do její piety došlo v roce 2003.

Občanský zákoník v § 92 odst. 1 dále normuje, že je zakázáno nakládat s lidskými pozůstatky nedůstojně, proto by mělo po smrti člověka dojít k jeho důstojnému pohřbení. Pohřbení, které vymezuje právě zákon o pohřebnictví, jest „uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky a veřejném nebo neveřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu.“¹⁷⁵ Pro účely kapitoly je významné zmíněné „pozůstatky“ odlišit od „ostatků“. Mrtvé tělo nebo jeho část až do okamžiku, kdy dochází k pohřbení, definuje pohřební zákon jako „pozůstatky“. V okamžiku, kdy jsou tyto pohřbeny, hovoří zákon již o „ostatcích“.¹⁷⁶

Projev vůle zemřelého, učiněný před jeho smrtí je dle § 113 občanského zákoníku třeba dodržovat právě při nakládání s jeho tělem po smrti. Pokud by taková osoba za svého života učinila projevů několik, význam bude přikládán

¹⁷³ Schönberger, S. Postmortaler Persönlichkeitsschutz. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Gieseking, 2011, s. 77

¹⁷⁴ Obviněný zasáhl do cti a lidské důstojnosti otce žalobkyně z důvodu uvádění jména zemřelého v souvislosti s jinou, nacisticky činnou osobou, a poničení jména zemřelého na pamětní desce . „Předmětem tohoto zvláštního osobnostního práva jsou vzdor smrti fyzické osoby i nadále přetrvávající památka zemřelého, vzpomínka na něho, jeho význam tedy posmrtné zájmy fyzické osoby. Tyto hodnoty neztrácejí svůj význam pro nejbližší osoby zemřelého, zmíněné v citovaném ustanovení.“

¹⁷⁵ § 2 písm. e) zákona č. 256/2001 Sb., zákon o pohřebnictví

¹⁷⁶ Tamtéž, § 2 písm. a) a b)

posledně platnému¹⁷⁷. Takové jednostranné právní jednání, které ani nemusí být adresováno konkrétní osobě, jelikož občanský zákoník nestanoví jeho zvláštní formu, je výkonem absolutního osobnostního práva.

Pokud by vůle zemřelého respektována nebyla, došlo by k porušení postmortální ochrany zesnulého a tím by také došlo ke vzniku nároků z tohoto porušení plynoucích, což ale nutně neznamená, že by komukoliv vznikla subjektivní povinnost v tomto případě konat¹⁷⁸.

K projevu vůle osoby o nakládání s jejím tělem po smrti se bezprostředně váže také rozhodnutí o formě pohřbu. § 114 odst. 1 občanského zákoníku zakládá oprávnění každého rozhodnout za svého života o podobě svého pohřbu. „*Člověk je oprávněn rozhodnout, jaký má mít pohřeb. Nezanechá-li o tom výslovné rozhodnutí, rozhodne o jeho pohřbu manžel zemřelého, a není-li ho, děti zemřelého; není-li jich, pak rozhodnou rodiče a není-li jich, sourozenci zemřelého; nežijí-li, pak rozhodnou jejich děti a není-li ani jich, pak kterákoli z osob blízkých; není-li žádná z těchto osob, pak rozhodne obec, na jejímž území člověk zemřel.*“ Takové rozhodnutí lze podřadit pod rozhodnutí o způsobu posmrtného nakládání s tělem zesnulého. Projev vůle ohledně pohřbu musí osoba učinit výslovně, ničím jiným není dle zákona limitován. Pro situace, kdy by však tato osoba za svého života o podobě pohřbu nerozhodla, resp. výslovně tak neučinila, upravuje občanský zákoník posloupnost osob, které by byly oprávněny o podobě pohřbu učinit rozhodnutí¹⁷⁹.

I pro případ rozhodnutí o podobě pohřbu je nutno dovozovat, že nerespektování vůle zesnulého či pozůstalých osob má za následek porušení posmrtné ochrany zemřelého včetně vzniku nároků z toho vyplývajících, které kromě osob blízkých mohou uplatnit i osoby jiné, a to např. neteř či synovec zesnulého, pokud nepocitují důvodnou újmu zemřelého jako svoji vlastní¹⁸⁰.

Pokud dojde k protiprávnímu zásahu do právní subjektivity žijící osoby, může se tento poškozený bránit sám – svépomocí či pomocí obecných a zvláštních soukromoprávních nároků. Po smrti této osoby je ale již zmíněná „faktická“ obrana omezena, jelikož se zemřelý nemůže bránit proti zásahům, které znevažují jeho jméno, čest, nebo vzpomínku¹⁸¹. Nově, oproti předchozím úpravám postmortální

¹⁷⁷ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s., s. 602 - 605

¹⁷⁸ srov. § 82 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁷⁹ § 114 odst. 1 věta druhá zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

¹⁸⁰ Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400 s s. 605 - 608

¹⁸¹ Právní rozhledy 21/2018, s. 725

ochrany, je proto upravena otázka aktivní legitimace osob domáhajících se piety zemřelého. V současnosti je tedy možné, aby namísto příbuzných zemřelého vystoupila s požadavky na jeho ochranu kterákoliv osoba blízká.

Zvláštní situací, ač v praxi ne příliš častou, je problematika nezvěstnosti a přiznání postmortální ochrany právě člověku nezvěstnému. Tématem nezvěstnosti se blíže zabývala kapitola číslo 6.2. Zůstává otázkou, zda by posmrtná ochrana měla být nezvěstnému člověku poskytována již od okamžiku právní moci rozhodnutí o prohlášení osoby za nezvěstnou. Pokud by se ochrana uplatnila až v tomto okamžiku, nemohly by být nijak stíženy zásahy, ke kterým by mohlo dojít před vydáním rozhodnutí v době, kdy by ale již osoba mohla být několik let mrtvá. Z toho důvodu by bylo jistě vhodnější řízení o postmortální ochraně nezahájit či přerušit, a to nejméně do okamžiku, kdy bude soudem vyřčeno pravomocné rozhodnutí o prohlášení člověka za mrtvého. Osoby blízké, tj. osoby aktivně legitimované, by v mezidobí měly alespoň možnost požadovat vydání předběžného opatření, které by zakazovalo zasahovat do piety toho, kdo má být za mrtvého teprve prohlášen¹⁸².

¹⁸² Právní rozhledy 21/2018, s. 725

7 Závěr

Závěrem bych ráda zodpověděla v úvodu položené otázky, shrnula následky, ke kterým jsem v jednotlivých částech práce dospěla, u některých částí práce bych pak ráda uvedla rozdíly panující napříč právními úpravami a v neposlední řadě také shrnula svůj pohled na právem ne zcela vymezenou problematiku.

Primárně se tato práce zabývala otázkou, jakou míru ochrany právní osobnosti osoby lze nalézt v konkrétních časových obdobích jejího trvání. V kapitole věnující se období před vznikem právní osobnosti člověka, tj. v období prenatalním, bylo vymezeno několik pohledů napříč právními i neprávními obory, z jejichž hlediska lze ne/přiznat ochranu, či práva počatému „dítěti“. Právo, a je třeba vyznačit, že právě právo světské, k tomuto zaujímá nejprísrnější postavení, jelikož počatému dítěti přiznává jen určitou míru ochrany, která však nemůže konkurovat např. právu ženy-matky na ukončení života plodu pomocí interrupce. Poukázáno bylo také na rozporuplnost přiznané ochrany plodu v různých fázích jeho vývoje, kdy prvních dvanáct týdnů jeho existence, ho lze beztrápně a mnohdy i bezdůvodně zbavit života na žádost ženy-matky, v dalších několika týdnech tak lze učinit kvůli jeho (údajně) nedobrému zdravotnímu stavu, či zdravotnímu stavu matky. O tom navíc rozhodne osoba třetí, tedy lékař, který na základě svého složeného slibu rozhodne o životě či smrti bezbranného plodu.

Oproti tomu právo kanonické spolu s pohledem medicínským se z naprosté většiny usnází na tom, že život je nutné chránit právě od početí, nehledě na to, v jakém stádiu se aktuálně plod nachází či jak se vyvíjí. V práci bylo dovozeno, že ochranou v tomto smyslu není jen ona v Listině základních práv a svobod zmiňovaná ochrana života před narozením, ale přímo nutnost přiznat takové počaté osobě práva již tímto okamžikem. Filosofie nabídla pohledů na vznik života nepřehledné množství a její názory se různily spolu s působením okolních vlivů a plynutím času. Německá právní úprava dokonce zachází v některých otázkách právní osobnosti ještě dále, a to tím, že zakotvuje a přiznává ochranu také osobám nepočatým, v jejichž prospěch může být jednáno již v okamžiku, kdy zatím ani neexistují.

Kapitola věnovaná nasciturovi vymezila jeho základní práva do okamžiku jeho narození, která však nesmí a ani nemá způsob jakým je uplatňovat. Rozhodným okamžikem pro nabytí právních jednání činěných v jeho prospěch

bude až okamžik porodu, který musí mimo jiné přežít, jinak na něj bude nahlíženo, jako by předchozích několik měsíců vůbec neexistoval. Práva nabývaná ve prospěch nascitura byla rozdělena na práva osobnostní a práva majetková a podrobněji bylo uvedeno, která práva a v jaké míře do které skupiny patří.

Jako o problematice uchopitelném bylo dále pojednáno o tématu nakládání s lidskými zárodky. V tomto smyslu je potřebné přiznat aktuální právní úpravě značný pokrok, neboť do té doby bylo pro rodiče plodu po potratu prakticky nemožné získat jeho tělo k patřičnému pohřbení a zákony nebylo odlišováno nenarozené „dítě“ od jiných částí lidského těla oddělených např. při chirurgických zákrocích. I v dnešní době je však nedostatečnou právní úpravou, ale převážně kolektivní neznalostí obtížné zachovat takovému potracenému plodu určitou pietu a např. důstojné pohřbení.

Dále bylo v textu vymezeno, za jakých okolností může docházet ke změně statusového poměru osob v průběhu života. Kromě tradičních případů, jakými jsou manželství, rodičovství a jiné, bylo prací namířeno do situací pro společnost kontroverznějších, jako např. náhradní mateřství a rodičovství spolu s asistovanou reprodukcí, neméně pak o úskalích změny jména, příjmení, ale zejména pohlaví a rodného čísla. Ač je všem bez rozdílu zákony nejvyšší právní síly zaručena nediskriminace, v těchto zmíněných situacích se lze přesvědčit o opaku. Dle mého názoru je společnost v dnešní době stále do značné míry kontroverzní, a z toho pro zákonodárce může vyplývat jistá „nepotřebnost“ se danými instituty blíže zabývat a poskytnout stejná, nebo alespoň dostačující práva těmto pro společnost „nestandardním“ odchylkám ve statusových poměrech osob.

V kapitole poslední bylo popsáno kdy a za jakých situací dochází k zániku právní osobnosti člověka. Prvním nedostatkem v tomto směru spatřuji fakt, že právo dosud nezakotvilo definici smrti, která je pro zánik (nejen) právní osobnosti člověka stěžejním okamžikem, nemluvě o této potřebě v jiných právních odvětvích. Určitá ochrana je však člověku přiznána i po jeho smrti. Institut postmortální ochrany shledávám v porovnání s ochranou nascitura značně pokrokovější, neboť z obou případů, kdy se „člověk“ ještě nebo již nemůže sám bránit je jistě shovívavější právě ochrana posmrtná, než ta prenatální. Po smrti však onou ochranou k zemřelému musí disponovat osoby příbuzné či blízké a záleží z velké části právě na těchto osobách, zda bude potřebné míře piety učiněno za dost.

Nejkontroverznějším tématem poslední kapitoly byla zmíněná problematika předčasného ukončení života pomocí asistované sebevraždy, či euthanasie, které

jsou však v českém právu považovány za trestné i přes časté snahy obnovit jednání o uzákonění těchto institutů například pomocí zmiňovaného návrhu zákona o důstojné smrti. Názory na legalitu či potřebnost zavedení těchto možností předčasného odchodu ze světa se různí a ač lze ve společnosti nalézt stále se zvyšující zájem o jejich zavedení, politici od těchto témat dávají tzv. ruce pryč. Myslím si, že rozhodné by mělo být, že v některých státech Evropy, ale i v mimoevropských se již jedna či obě tyto možnosti předčasné smrti běžně považují za legální, aktivně se provádí a je po nich poptávka právě i ze států, které tuto úpravu postrádají. Co jiného by mělo být oním zaručeným právem na důstojnost, případně život člověka než také svobodná volba ohledně jeho ukončení?

Jak bylo zdůrazněno v úvodu této práce, nebylo zde primárním cílem dojít k nějakému závěru ohledně sporných otázek napříč kapitolami, ale spíše na tyto „nedostatky“ upozornit a nabídnout porovnání v úpravách jiných, právních i mimoprávních, či poukázat jak se s jednotlivými situacemi vypořádal Evropský soud pro lidská práva ve svých rozhodnutích, která jsou závazná i pro další rozhodování dané problematiky vnitrostátními soudy.

Dodám již jen to, že popisovaným přesahům působení právní osobnosti by jistě měla být v právní rovině věnována větší pozornost. Případů, které budou volat po potřebě zakotvit a upravit dosud nepřijaté instituty k právní osobnosti se vztahující bude v budoucnu jistě přibývat a co jiného, než právě legislativa pomocí svých zákonů by měla na tuto výzvu včasné reagovat.

Resumé

This diploma thesis deals with the legal regulation of the beginning and the end of a legal personality, as well as influence of such regulation before the moment of birth and after the death.

The first chapter defines general information regarding legal personality, autonomy and mentions the application/status of personal rights that a person has. The second chapter deals with the establishment of legal personality and also with the previous period, from conception to birth. Perspectives of the philosophical, ethical or religious spheres are also mentioned. The third chapter answers the question at what moment a nasciturus can acquire the rights, when they are granted, and what happens to them if the nasciturus does not live to see the moment of birth. This part of the thesis also addresses manipulation of human embryos. The fourth chapter defines the content of changes in a person's status during life, from standard ones, such as marriage and parenthood, to the less frequent from change of name, surname to change of birth number, etc. The last chapter concerning legal dissolution is focused on determining demise - death, but also the overlap into the post-mortem protection of the personality and claims and rights related to the issue. In addition to death, it is also necessary to mention the unclear situation around demise, namely the declaration of a person as dead by a court. One of the most controversial issues in the chapter is the topic of euthanasia and assisted suicide, ie the end of legal personality, which anyone should be able to independently decide for themselves in situations strictly defined and regulated by law, but, unfortunately, these institutes are not yet enshrined in Czech law, so their implementation even if upon request is illegal, in particular, such conduct would be considered a criminal offense.

In some chapters, for the purposes of comparison, the issue of legal persons is also mentioned, which also possess legal personality to a certain extent.

Seznam použitých zdrojů

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

- BEDNÁŘ, Václav. Testamentární dědická posloupnost. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7380-292-9.
- Důvodová zpráva (konsolidovaná verze k NOZ) [online]. Justice.cz. Dostupné na <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/Duvodova-zprava-NOZ-konsolidovana-verze.pdf>>.
- ELIÁŠ, Karel a kol. Občanské právo pro každého. Pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 316 s. ISBN 978-80-7478-013-4.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. 4. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2009. 586 s. ISBN 978-80-7400-061-4.
- HRUŠÁKOVÁ, Milana, STAVINHOVÁ, Jaruška, GREGOROVÁ, Zdeňka: K některým otázkám právní subjektivity a způsobilosti k právním úkonům u nezletilých. Právní rozhledy, 1997, č. 2, s. 53.
- KOVÁŘOVÁ, Daniela. Riziková místa úpravy rodinného práva v novém občanském zákoníku In: Atlas consulting, spol. s r. o. (ed). Sborník z odborného kongresu Právní prostor 2013 - Nový občanský zákoník a jeho dopady na ostatní oblasti práva konaného v Seči - Ústupkách ve dnech 22.-23.4.2012. [online]. 2012. Dostupné na: CODEXIS ACADEMIA.
- LIESSMANN, Konrad, Paul. Hodnota člověka. Praha: Malovaný kraj, 2010. 141 s. ISBN 978-80-903759-7-0.
- SOBEK, Tomáš. Paradox zabitého plodu. [online]. jinepravo.cz, 28. února 2011. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.cz/2011/02/tomas-sobek-paradox-zabiteho-plodu.html>>.
- SVOBODA, Karel a kol. Občanský soudní řád. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013. 1422 s.
- Velký lékařský slovník [online]. lekarske.slovniky.cz. Dostupné na <<http://lekarske.slovniky.cz/pojem/zivy-plod>>.
- Všeobecná deklarace lidských práv [online]. osn.cz, 10. prosince 1948. Dostupné na <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>.

- SCHWENZER, Ingeborg. DIMSEY, Mariel. Model family code: from a global perspective. Antverpy: Intersentia, 2006. 257 s.
- RADVANOVÁ, Senta a kol. Rodina a dítě v novém občanském zákoníku. Praha: C. H. Beck, 2015. 197 s.
- Etický kodex České lékařské komory (Stavovský dokument č. 10), odd. II., bod 7
- ZLATUŠKA, Jiří. Poslanecký návrh zákona o důstojné smrti.(online). Psp.cz, 26. Května 2016. Dostupné na <http://www.psp.cz/doc/00/12/68/00126841.pdf>.
- MATES, Pavel, JANEČKOVÁ, Eva a BARTÍK, Václav. Ochrana osobních údajů. Praha: Leges, 2012, s. 166. Praktik (Leges)
- Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1687 s
- Císařová, D., Sovová, O. a kol., Trestní právo a zdravotnictví, 2., upravené a doplněné vydání, Orac, Praha 2004, s. 108
- KODRIKOVÁ, Zuzana. Jméno jako identifikační znak fyzických osob II. Právo a rodina. 2004, č. 12
- FRINTA, Ondřej. In: ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan; FIALA, Josef a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 152
- Králíčková, Z., Hrušáková, M., Westphalová, L. a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655–975). Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, 1250 s.
- Milana Hrušáková a kolektiv Zákon o rodině, 4. vydání. Praha: 2009, 586 s
- Kriváčková J., Hamuľáková K., Tintěra T. K pojetí člověka a věci v novém soukromém právu. 1. Vydání. Praha : C. H. Beck, 2015, 265 s
- Husseini, F., Bartoň, M., Kokeš, M., Kopa, M. a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, 1451 s.
- NEJMENŠÍ Z NÁS 2015, Sborník příspěvků interdisciplinární konference o právní ochraně osob před narozením, 15. 10. 2015, Brno, ISBN 978-80-905358-4-8
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech ze dne 23. března 1976, zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 120/176 Sb. In: Beck-online [online právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck. Dostupné z: <https://www.beck->

online.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=onrf6mjzg43f6mjsg
axgi2brfuya

- SAVIGNY, Friedrich Carl a HEUSER, Otto Ludwig. System des heutigen römischen Rechts. 1. Praha: Nabu Press, 2012. ISBN 127840676X
- Lavický, P. a kol.: Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2014, 2400
- KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. Římské právo. Dot. 2. dopl. a přeprac. vyd. (C.H. Beck dot. 1. vyd.). Praha: C.H. Beck, 1997. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1
- MELZER, Filip. Občanský zákoník: velký komentář. Praha: Leges, 2013-. Komentátor. ISBN 978-80-87576-73-1
- Jiří Švestka, Jiří Spáčil, Marta Škárová, Milan Hulmák a kolektiv Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009, 2321 s
- Lékařská etika. 1. Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5306-5., s. 168
- Eliáš, K. a kol. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, s. 120.
- WAGNEROVÁ, Eliška et al. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, s. 70. ISBN 978-80-7357-750-6.
- Klíma, K. Komentář k ústavě a listině. 2. vyd. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 974
- Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 301/2000 Sb.; o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů
- Katechismus katolické církve. 1. Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 978-80-7192-488-3.
- Encyklika Jana Pavla II., O ŽIVOTĚ, KTERÝ JE NEDOTKNUTELNÉ DOBRO, z 25. března 1995
- Koncepty, teorie a měření kvality života. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7419-106-0

Judikatura

- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. VI. ÚS 412/04
- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 12. 7. 2010, sp.zn. IV. ÚS 3102/08

- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 3. 2015, I. ÚS 1565/14
- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 30. 4. 2019, II. ÚS 2843/18
- Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 2. 1. 2017, sp. zn. I. ÚS 1565/14
- Nález Ústavního soudu ze dne 23. února 2010, sp. zn. III. ÚS 1206/09.
Nález Ústavního soudu ze dne 2. 1. 2017, sp.zn. I. ÚS 2078/16
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. července 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu, ze dne 19.10.2005, sp. zn. 30 Cdo 936/2005
- Rozsudek Nejvyššího soudu, ze dne 31.03.2011, sp. zn. 23 Cdo 5152/2008
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 3176/2009
- Rozsudek Nejvyššího soudu Kanady ze dne 8. 8. 1989, Tremblay proti Daigle, č. případu 21553 94
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 8. 6. 2004, Vo proti Francii, stížnost č. 53924/00
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne ze dne 12.4.2014, Marić proti Chorvatsku, stížnost č. 50132/12
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 11. 7. 2002, Goodwin vs. Velká Británie, stížnost č. 28957/95
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne ze dne 9. 6. 1998, Bronza proti Itálii, č. 22430/93
- Rozsudek pléna Evropského soudu pro lidská práva ze dne ze dne 28. 5. 1985, č. 9214/80, 9473/81 a 9474/81
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne ze dne 10. 1. 2008, Kearns proti Francii, č. 35991/04
- Rozsudek pléna Evropského soudu pro lidská práva ze dne ze dne 24. 3. 1988, Olsson proti Švédsku (č. 1), č. 10465/83
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. června 1979, Marckx proti Belgii, č. 6833/74
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 28. 2. 2008, Evans proti Velké Británii, č. 6339/05
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 1. 2017, Paradiso a Campanelli proti Itálii, č. 25358/12
- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 3. 2005, Różanski proti Polsku, č. 55339/00

- Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 29. 4. 2002, Pretty proti Spojenému království, č. 2346/02

Právní předpisy

- Evropská unie. Listina základních práv Evropské unie. In: ÚVEU 2007/ C 303/01.
- Metodické doporučení Ministerstva životního prostředí č. 13/2007 k nakládání s odpady ze zdravotnictví - z nemocnic a z ostatních zdravotnických zařízení nebo jim podobných zařízení. In: Věstník MŽP.
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o úmluvě o právech dítěte.
- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb., o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8, ve znění pozdějších předpisů.
- Sdělení č. 10/2010 Sb. m. s., Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.
- Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 297/2012 Sb., o náležitostech Listu o prohlídce zemřelého, způsobu jeho vyplňování a předávání místům určení, a o náležitostech hlášení ukončení těhotenství porodem mrtvého dítěte, o úmrtí dítěte a hlášení o úmrtí matky (vyhláška o Listu o prohlídce zemřelého).
- Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.
- Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), v znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství.
- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů
- Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství
- Zákon č. 285/2002 Sb., transplantační zákon;
- Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů;
- Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů

Právní a jiné časopisy

- Jahnslová, A., Kuča, R. Právní aspekty euthanasie. Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 356
- TELEČ, Ivo. Chráněné statky osobnosti. Právní rozhledy, 2007, č. 8
- Právní rozhledy 13-14/2016, s. 457
- Právní rozhledy 21/2018, s. 725
- JAHODOVÁ, Iva, PAVELKA, Jan. Jak se bude nově dědit? Právní rádce, 2013, č. 7
- Časopis zdravotnického práva a bioetiky, Journal of Medical Law and Bioethics, Vol 5, No 2 (2015), ISSN 1804-8137; <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal>

Cizojazyčné články

- CONDIC, Maureen L. When Does Human Life Begin? A Scientific Perspective. The Westchester Institut: For Ethics and Human Person [online]. 2008, roč. 1, č. 1. Dostupné z: [https:// bdfund.org/wp-content/uploads/2016/05/wi_whitepaper_life_print.pdf](https://bdfund.org/wp-content/uploads/2016/05/wi_whitepaper_life_print.pdf)
- Schönberger, S. Postmortaler Persönlichkeitsschutz. Bielefeld: Verlag Ernst und Werner Giesecking, 2011
- Zdenkowski, G. The International Covenant on Civil and Political Rights and Euthanasia. University of New South Wales Law Journal, 1997

- NEUNER, Jörg a Manfred WOLF. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. 11., vollständig neu bearbeitete Auflage des von Karl Larenz begründeten Werkes. München: C.H. Beck, 2016
- GRIFFITHS, John; WEXERS, Heleen a ADAMS, Maurice. Euthanasia and Law in Europe. Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008
- The Belgian Act of Euthanasia, (online). Vycházeno z anglického znění zákona. Dostupný z: <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EPaID=59>
- Rechtliche Regelungen. In: Deutsches Referenzzentrum für Ethik in den Biowissenschaften (online) 2017. Dostupné z: <http://www.drze.de/im-blickpunkt/sterbehilfe/rechtliche-regelungen>

Jiné internetové zdroje

- Psychiatrie pro praxi. Psychiatrie pro praxi [online]. 2014; 15(2). Dostupné z: <https://www.psychiatriepropraxi.cz/magno/psy/2014/mn2.php>
- Kdy začíná lidský život? Rozdíl mezi pohledem práva a etiky překlenuje úprava pohřbívání plodů po potratu - Zdravotnický deník. Homepage - Zdravotnický deník [online]. Dostupné z: <https://www.zdravotnickydenik.cz/2015/11/kdy-zacina-lidsky-zivot-rozdil-mezi-pohledem-prava-a-etiky-ma-zmensit-uprava-pohrbivani-plodu-po-potratu/>
- Odborné stanovisko k počátku života nového lidského jedince ze dne 24. 9. 1998, podepsané doc. MUDr. Petrem Hachem, CSc., doc. MUDr. Jitkou Kočovou, CSc., prof. MUDr. Josefem Markem, DrSc. a doc. RNDr. Josefem Reischigem, CSc, [13].;
- Karas, J. 5. 2. 2000. Deklarace a česká realita, Úvodní slovo k 1. výročí vyhlášení Deklarace práv počatého dítěte. [online]. Areopag, Dostupné na World Wide Web: http://www.christnet.cz/clanky/1415/deklarace_a_ceska_realita.url
- <http://sharia4czechia.com/kahiraska-deklarace-lidskych-prav-v-islamu/>
- Pilka, L. Status embrya – lékařské aspekty. Dostupný z: <http://www.med.muni.cz/UCB/pilka%20txt001.htm>
- KORBEL, František. Úprava fyzických osob. In: Atlas consulting, spol. s r. o. (ed). Sborník přednášek ze Semináře k novému občanskému zákoníku

pro zástupce krajů konaného dne 23.7.2012 v Táboře. [online]. 2012 [cit. 17. 3. 2021]. Dostupné na: CODEXIS ACADEMIA

- MELZER, Filip. Problematika nové úpravy práva náhrady škody v návrhu občanského. In: Atlas consulting, spol. s r. o. (ed). Sborník přednášek ze Semináře k novému občanskému zákoníku pro zástupce krajů konaného dne 23.7.2012 v Táboře. [online]. 2012. Dostupné na: CODEXIS ACADEMIA.
- www.senat.cz - Stenozáznam z 1.dne 16.schůze, Těsnopisecká zpráva z 16. schůze Senátu, Parlamentu České republiky, (1. den schůze – 18. září 2008)